

SNÄCKAN KROSSAS, RÖSTEN FINNS KVAR

– OM VÅLD, MAKT OCH DEMOKRATI I FYRA
ROMANER UTIFRÅN ETT
DISKURSANALYTISKT PERSPEKTIV

Avancerad nivå
Pedagogiskt arbete

Martin Roland
Henrik Oldin

HÖGSKOLAN I BORÅS

Program: Ämneslärarutbildning för grundskolans årskurs 7–9: svenska och engelska
Svensk titel: Snäckan krossas, rösten finns kvar: Om våld, makt och demokrati i fyra romaner utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv

Engelsk titel: Shattered Shell, Enduring Voice: Violence, Power and Democracy in four novels from a Discourse-Analytical Perspective

Utgivningsår: 2025

Författare: Henrik Oldin & Martin Roland

Handledare: Catrine Brödje

Examinator: Anna Hellén

Nyckelord: Demokrati; skönlitteratur; svenskämnet; våld; makt; lärande

Abstract

This study examines violence and power relations portrayal in four novels commonly used in Swedish secondary education (year 7-9): *Fula tjejer* by Lisa Bjärbo, Johanna Lindbäck och Sara Ohlsson, *Björnstad* by Fredrik Backman, *När hundarna kommer* by Jessica Schiefauer and *Flugornas Herre* by William Golding

Using a qualitative text analysis grounded in discourse analysis and narrative perspective theory, the research explores how literary texts construct, reproduce, or challenge social hierarchies, gendered violence, ideological manipulation, and collective silence. The analysis draws on theoretical frameworks by Fairclough, van Dijk, Genette, Rosenblatt, and others to investigate how language, narrative structures, and focalisation position readers in relation to acts of violence and power. Furthermore, the study builds on Alkestrands concept of ‘didactic potential’ to explore how fictional literature can serve as a pedagogical resource for addressing democratic values in the classroom. The findings show that fiction can expose underlying norms and power mechanisms – offering opportunities for critical engagement, ethical reflection, and democratic learning.

Förord

Att skriva detta examensarbete har varit en både utmanande och meningsfull resa, där vi ofta fört samtal som sträckt sig långt utanför seminarierum och bibliotek. Vårt arbete hade dock inte varit möjligt utan stöd från flera håll.

Vi vill först rikta ett varmt och djupt tack till vår handledare Catrine Brödje, vars exceptionella handledning, kloka frågor och pedagogiska närvaro har väglett oss med både skärpa och värme. Ditt engagemang har varit en nyckel till att vi kunnat fördjupa våra resonemang och slutföra arbetet med tillförsikt.

Vi vill också tacka våra familjer – för tålamod, uppmuntran och förståelse under en period som inte alltid varit självklar att balansera med vardagsliv.

Henrik vill rikta ett särskilt tack till sin fru, som med stor omsorg och stabilitet burit familjelivet under studieåren. Med humor, tålamod och en stadig hand har hon möjliggjort detta arbete i mer än en bemärkelse. Henrik vill även tackas sin son – som snart går ur årskurs 9 – för insiktsfulla samtal om skola, böcker och rättvisa. Hans perspektiv har konkret förankrat arbetet i skolans verklighet.

Martin vill särskilt tacka sin flickvän, som med värme och uthållighet stått vid hans sida genom hela skrivprocessen. Trots att hon själv är höggravid och står inför en ny fas i livet har hon visat enastående närvaro och stöd. Martin vill även tacka sin ännu ofödda son – för att han redan nu påminner om varför frågor om värdegrund och framtid spelar roll.

Till alla som trott på oss, lyssnat, läst eller bara funnits där – ett innerligt tack.

1. Inledning	5
1.1 Problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	7
Frågeställningar	7
2. Bakgrund	8
2.1 Skolans styrdokument	8
2.2 Tidigare forskning	9
2.2.1 Skönlitteraturens roll i undervisningen om demokratiska värden	9
2.2.2 Didaktisk potential med våld i skönlitteratur	10
2.2.3 Maktstrukturer i skönlitteraturen	11
3. Teori.....	12
3.1 Diskursanalys.....	12
3.2 Berättarperspektiv.....	13
3.3 Skönlitteraturens didaktiska potential	14
4. Metod och material	15
4.2 Kvalitativ textanalys	16
4.2.1 Diskursanalys	16
4.2.2 Berättarperspektiv	17
4.3 Kodning och tematisering	17
4.6 Urval av de skönlitterära verken	18
4.7 Forskningsetiska överväganden	20
4.8 Tillförlitlighet och trovärdighet.....	20
5. Resultat och Analys.....	21
5.1 Fula Tjejer	21
Språkligt våld och könsmaktsordning.....	21
Psykologisk påverkan och motståndsutveckling	22
Demokratisk handling och didaktisk potential	23
5.2 Björnstad	24
Makt kopplat till genus och klass.....	24
Fysisk och psykiskt våld.....	26
Demokrati och didaktisk potential	26
5.3 När hundarna kommer.....	27
Våldets utveckling och social normalisering	27
Tystnad, skuld och tolkningsföreträde	28
Demokratiskt lärande och didaktisk potential	29
5.4 Flugornas herre	30

Från ordning till maktkamp.....	30
Kollektivt våld och moraliskt förfall	31
Kollaps, avhumanisering och yttre räddning	31
Demokratiskt lärande och didaktisk potential	32
6. Diskussion	32
6.1 Resultatdiskussion	33
Våld och makt – spegel och arena.....	33
Didaktisk potential – från representation till reflektion	34
Skönlitteratur i svenskämnet – arena för demokratiska förhandlingar	36
Möjligheter med romanerna	36
Sammanfattning	37
6.2 Metoddiskussion.....	38
7. Slutsats	38
8. Reflektioner	39
9. Förslag till vidare forskning	39
Referenser	40
Bilaga A	43
Bilaga B	44

1. Inledning

År 2022 sattes den nya läroplanen (Skolverket 2022) i bruk för grundskolan, där demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter betonas. Värdegrunden skall fyllas i alla ämnen och genomsyra verksamheten i stort. I dagens samhälle har därför skolan ett viktigt uppdrag i att förmedla demokratiska värderingar till eleverna på skilda sätt. Genom samtliga ämnen skall eleverna få möjligheter att utveckla sin förståelse för demokrati, jämlikhet, empati och mänskliga rättigheter. Skönlitteraturen är ett sådant område där dessa delar på ett naturligt och engagerande sätt når eleverna.

Skönlitteraturens roll i svensk skola har under de senaste decennierna varit föremål för återkommande diskussion, både inom utbildningspolitik och i den pedagogiska forskningen. Exempelvis har förändringar i kursplaner ibland lett till att skönlitteraturen fått mindre utrymme till förmån för faktabaserade texter, något som diskuterats bland lärare, forskare och

i media. Samtidigt finns det argument för att skönlitteraturen fortsatt har en central plats i svenskundervisningen, vilket gör frågan om dess roll ständigt aktuell och omdebatterad. Diskussionerna intensifierades noterbart efter PISA-resultaten i mitten av 2010-talet som visade på den svaga läsförståelsen hos svenska elever. Oavsett diskussionens inriktning väcker skönlitteraturen i skolan känslor och åsikter. När det kommer till demokratifrågan har skönlitteraturen en särskild ställning i fråga om möjligheter. Skönlitteraturen kan skapa förståelse och förmågor för värdegrundsfrågorna som skolan har ett stort ansvar för. Skönlitteratur utgör en central del av svenskämnet och betraktas i läroplanen (Skolverket 2022) som ett viktigt verktyg för att tillvarata såväl språkutveckling som elevers förståelse för olika perspektiv, erfarenheter och samhällsfrågor. Samtidigt lyfts skolans värdegrunds- och demokratiuppdrag som ett övergripande mål för all undervisning. Här uppstår ett möte mellan ämnets innehåll och skolans övergripande syfte: genom skönlitteraturen kan elever utveckla värden såsom empati, ansvar och civilt mod. Studier har påvisat att specifikt fiktiva berättelser är en lämplig arena för att öka förståelse för demokrati (Molloy 2002, se Borsgård 2021; Nilsson Tysklind 2024).

I kursplanen för svenskämnet i grundskolan står det att elever ska få "[...] möta samt få utveckla kunskaper om skönlitteratur från olika tider och skilda delar av världen" (Skolverket 2022). Detta möte skapar förutsättningar för eleverna att utveckla sitt språk, identitet och förståelse för världen. Kursplanen kan kopplas till värdegrundsskrivningen som säger att skolan "skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse" och att ingen ska "utsättas för diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller läggning". Skönlitteraturen ses alltså som ett medel att kunna främja värdegrundsfrågorna. Dock finns inga specifika riktlinjer att följa när det ska praktiseras. I kursplanen för svenskämnet ser vi att skönlitteraturen inte har en tydlig roll och kan användas på vitt skilda sätt. Skönlitterära verk som högstadielärover läser skildrar ofta våldsuttryck och maktstrukturer. Vad har det för betydelse för elevernas demokratiska tänkande?

Genom att använda och förhålla oss till begreppet didaktisk potential kommer vi att undersöka hur våld och makt i de skönlitterära verken kan ta sig till uttryck. Didaktisk potential är ett begrepp bland annat använt av Alkestrand (2016) som innebär de möjligheter en skönlitterär text erbjuder för att problematisera värdegrundsfrågor. En möjlighet som aktualiseras när läsaren - det vill säga eleven - engagerar sig med texten. Begreppet didaktisk potential är något vi kommer återvända till genomgående i detta arbete och skall förstås som ett medel till demokratisk förståelse - det vill säga att skönlitterära texter används för mer än underhållning och språkfärdighet utan som ett verktyg för ökad demokratisk kunskap och handling.

I detta arbete kommer våld och makt i litteraturen som eleverna tar del av att undersökas. Fokus kommer att ligga på hur dessa teman kommer fram i skönlitteraturen som finns på högstadiet samt hur det kan påverka läsarens förståelse av samhället, identiteten och mänskliga relationer. Genom att analysera utvalda skönlitterära verk kommer arbetet att belysa hur våld kan gestaltas och hur det påverkar underliggande maktstrukturer. Vi bygger vidare på Alkestrands (2016) forskning som belyser den didaktiska potential som skönlitteraturen bär med sig. Emellertid fokuserar Alkestrands forskning främst på fantasy-litteratur. Vi anser det relevant att även undersöka skönlitteratur av realistisk karaktär, eftersom berättelserna ofta kretsar kring

ungdomars verkliga liv. Vidare ser vi att realistisk skönlitteratur ofta används ute i dagens skolor.

I denna studie avgränsas urvalet till *realistisk skönlitteratur* – det vill säga berättelser som skildrar trovärdiga miljöer, relationer och händelser utan övernaturliga inslag. Realistisk litteratur kännetecknas – enligt vår definiering – en strävan att spegla samhället och människors livsvillkor med igenkänningsfaktor, vilket gör den särskilt relevant skolundervisning. Enligt Graeske och Lundström (2016) möjliggör just denna typ av litteratur en didaktisk närhet där elever kan relatera på ett sätt som känns meningsfullt. I kontrast till exempelvis fantasy, där det etiska frirummet (Alkestrand 2016) ofta skapas genom avstånd, uppstår i realistisk litteratur möjligheter till omedelbar identifikation och diskussion om samhällliga normer.

1.1 Problemformulering

Våld och makt är återkommande teman i skönlitteraturen vilket gör det relevant att arbeta med ur ett demokratifrämjande perspektiv. Att analysera hur dessa teman gestaltas får vi möjlighet att undersöka och utveckla den didaktiska potential skönlitteraturen har.

Trots det demokratiuppdrag skolan har finns det inga explicita riktlinjer hur det ska levereras genom skönlitteraturen. Skönlitteraturen som används i undervisningen rymmer ofta teman som våld och makt, men hur dessa skildringar kan kopplas till och användas för att främja förståelse för demokratiska värden är inte alltid tydlig. Det finns ett behov av att undersöka hur skönlitterära verk som används i svenskämnet kan fungera som verktyg för att synliggöra och problematisera maktstrukturer och våld, samt för att stimulera elevernas reflektion kring demokratiska förhållningssätt. Denna studie tar sin utgångspunkt i att identifiera den didaktiska potentialen i skildringar av våld och makt i skönlitteraturen med målet att förstå hur svenskämnet kan bidra till att utveckla elevers demokratiska kompetens inom svenskämnet på högstadiet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att undersöka hur demokrati i förhållande till våld och makt skildras i realistisk skönlitteratur som elever på högstadiet läser. Genom att analysera fyra olika skönlitterära verk vill vi få reda på hur våld och makt utövas i fiktionen samt hur detta kan främja motståndskraft mot antidemokratiska-värden. Vilka didaktiska möjligheter finns det för skildringarna av våld och makt i skönlitteraturen i elevers lärande om demokratiska värden?

Frågeställningar

- Hur syns våld och makt i realistisk skönlitteratur och hur kopplas demokratiska värden och förhållningssätt till denna gestaltning?
- Vilken didaktisk potential har läsning av realistisk skönlitteratur i svenskämnet för att främja elevers demokratiska kompetens på högstadiet?

2. Bakgrund

Skolan har ett uppdrag att inte bara förmedla kunskaper, utan även fostra demokratiska medborgare. I detta uppdrag har svenskämnet en viktig roll, inte minst i fråga om användandet av skönlitteratur. Skönlitteraturen fungerar som en spegel av samhället och erbjuder elever möjlighet att möta, reflektera och diskutera komplexa frågor som rör identitet, etik, makt och rättvisa. Även våld och makt är teman som ofta förekommer i skönlitteraturen för högstadieselever, men hur visar sig dessa teman i litteraturen i skolan? Enligt Graeske och Lundström (2016) är valet av skönlitterära texter avgörande för vilket lärande som möjliggörs. De lyfter fram fyra aspekter av läsning som centrala för att skapa en didaktiskt meningsfull undervisning: igenkänning, hänförelse, kunskap och chock (Felski 2008). Dessa aspekter visar hur litteratur inte bara kan beröra och engagera, utan även fungera som ett verktyg för att utmana elevernas perspektiv och skapa förståelse för olika livsvillkor. Artikeln belyser även vikten av att urvalsprinciper inte enbart baseras på tradition eller tillgång, utan snarare ska präglas av ett medvetet didaktiskt syfte. Det är därför av stor vikt att undersöka texterna eleverna läser i skolan i fråga om den didaktiska potentialen. Detta arbete utgår därför från tanken att skönlitteratur inte bara är ett estetiskt objekt, utan ett pedagogiskt redskap som kan bidra till elevernas utveckling av demokratiska kompetenser. I nedanstående avsnitt kommer vi gå igenom skolans styrdokument i förhållande till skönlitteratur samt tidigare forskning i förhållande till skönlitteratur, makt, våld och dess didaktiska potential.

2.1 Skolans styrdokument

I skolans värdegrund och uppdrag i läroplanen står det att hela skolväsendet vilar på demokratins grund, där utbildningen ska ”förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på” (Skolverket 2022). Skolan har således ett tydligt uppdrag att främja aktning för varje människas egenvärde, individens frihet och integritet samt att förebygga och bemöta intolerans, förtryck och våld.

Genom att analysera våld och makt i skönlitterära texter som läses ger det oss möjligheter att visa hur svenskämnet kan bidra till skolans demokratiska uppdrag. Styrdokumentet tydliggör att skolan ska motverka våld, förtryck och diskriminering, och samtidigt främja förståelse, tolerans och respekt. Genom att undersöka hur teman som våld och makt i skönlitteraturen gestaltas – framträder de möjligheter eller hinder som tillkommer i enlighet med skolans värdegrund och uppdrag.

2.2 Tidigare forskning

Detta avsnitt presenterar tidigare forskning om hur skönlitteratur kan bidra till undervisning om demokratiska värden samt hur teman som våld och makt gestaltas i litteratur för ungdomar. Genom att belysa tidigare studier läggs en grund för att förstå det aktuella forskningsläget och motivera behovet av den här studien. Utifrån den forskning som vi har läst har vi kunnat identifiera tre teman som vi valt att fokusera på. Dessa är - *skönlitteraturens roll i undervisningen om demokratiska värden, didaktisk potential med våld i skönlitteratur och maktstrukturer i skönlitteraturen.*

2.2.1 Skönlitteraturens roll i undervisningen om demokratiska värden

Skönlitteraturen fungerar som ett viktigt verktyg i fråga om att lära och förstå om demokratiska värderingar. Forskningen som redovisas nedanför är överens om att skönlitterära texter bidrar till att förmedla demokratiska värden. Skönlitteratur bidrar till att förstå andra människors livssituationer och skapa en förståelse för saker som mänskliga rättigheter och jämlikhet. Alkestrand (2016) skriver i sin avhandling att magiska och symboliska världar erbjuder ett etiskt fri-rum där unga kan reflektera över komplexa samhällsfrågor på ett tryggt avstånd från den egna verkligheten. Ungdomar får på det här sättet möjlighet att utforska moraliska dilemman, olika perspektiv och identitetsfrågor utan att känna sig direkt utsatta.

Det som Alkestrand lyfter om det etiska frirummet kan kompletteras med Almqvists (2024) syn på litteraturens störande funktion. Hon betonar att litteraturundervisningen inte enbart ska bekräfta elevernas egna världsuppfattningar, utan också utmana dem att tänka nytt och ifrågasätta normer. Genom mötet med texter som skaver ges elever möjlighet att utveckla sitt etiska tänkande och sin förståelse för andra perspektiv. På så sätt kan skönlitteraturen bidra till en djupare demokratisk fostran där elever inte bara ser världen som den är, utan också börjar föreställa sig hur den skulle kunna vara.

På liknande sätt som Alkestrand och Almqvist menar Barton, Riddle & Lowiens (2024) att arbete med skönlitteratur i skolan bidrar till möjligheter för elever att utveckla kritiskt och kreativt tänkande – centrala komponenter i en demokratisk utbildning. I den australiska kontexten visar studien att engelskundervisningen kan bli en kraftfull komponent för detta arbete. Genom att läsa och analysera litterära texter får eleverna tillgång till olika perspektiv, erfarenheter och kulturer, vilket kan bidra till ökad förståelse för demokratiska värden som yttrandefrihet, empati och mångfald. Däremot visar studien att denna potential ofta hämmas av faktorer som standardiserade prov, betygsfokus och brist på resurser, vilket gör det svårare för lärare att utnyttja litteraturens fulla kraft i undervisningen. För att motverka detta föreslår forskarna att lärare ges större handlingsutrymme och att läroplanen utvecklas så att den bättre speglar kulturell mångfald.

Svenskämnet har en förmåga att utveckla elevernas muntliga och skriftliga språk - vilket i förlängningen innebär en ökad kompetens i demokratiska färdigheter såsom att kunna uttrycka åsikter. Dessa färdigheter kan utvecklas med hjälp av bland annat skönlitterära texter enligt Molloy (2007). Svenskämnet har således en särskild möjlighet att utveckla elevernas förmåga att själva ta ställning i olika frågor (ibid.).

Öhman (2015) lyfter fram att skönlitterär läsning inte enbart handlar om att ta emot ett färdigt innehåll, utan snarare är en aktiv process där läsaren är med och skapar mening. Vikten av skönlitterär undervisning förmedlar inte enbart tolkningar, utan skapar förutsättningar för eleverna att själva tolka, reflektera och samtala om texter. Det är genom dessa meningsskapande processer som eleverna egna röster får utrymme, vilket enligt Öhman (2015) blir betydelsefullt i fråga om mötet mellan text och elev.

2.2.2 Didaktisk potential med våld i skönlitteratur

Våld och makt är återkommande teman i skönlitteratur ungdomar läser i skolan och spelar en central roll i att gestalta konflikter, identitet och moraliska val. Flera forskare har studerat hur dessa teman framställs och hur de kan påverka unga läsares förståelse av både sig själva och sin omvärld.

I den amerikanska studien undersöker Enayati (2023) hur våldsamma litterära skildringar kan påverka elevers tänkande. Resultaten visade på att eleverna uppvisade en signifikant ökning av aggressiva tankar direkt efter läsning av texter med fysiskt våld. Studien aktualiserar ett viktigt didaktiskt övervägande i relation till skolans uppdrag att främja demokratiska värden såsom empati, respekt och konflikthantering utan våld. Om skönlitteratur som innehåller våld ska användas i undervisningen, krävs ett medvetet pedagogiskt ramverk som hjälper eleverna att bearbeta innehållet kritiskt och etiskt enligt författaren. Enayatis studie pekar på behovet av att inte bara diskutera vad som händer i texterna utan också hur dessa skildringar relaterar till våldets plats i samhället och vilka alternativa demokratiska sätt det finns att hantera konflikter på. På så vis kan litteraturläsning bidra till att stärka elevernas demokratiska kompetens snarare än att normalisera våldsamt beteende.

Olikt Enayati (2023) menar Pettersson (2019) att våld inte nödvändigtvis måste förstås som negativt i litteraturen sett ur ett demokratiskt perspektiv. Våldet kan fungera som en dramatisk katalysator för karaktärsutveckling, moraliska prövningar och motstånd mot orättvisa. Han betonar att våldsscener ofta sätts i ett moraliskt sammanhang där elever uppmanas att ta ställning till vad som är rätt och fel. Utifrån skolans demokratiska uppdrag kan dessa skildringar ses som en möjlighet till etisk och demokratisk fostran. Genom att analysera våldets funktion i berättelser kan elever ges verktyg att förstå maktstrukturer och ifrågasätta normer. Samtal om sådana texter kan bidra till utveckling av kritiskt tänkande och fördjupad insikt i vad det innebär att vara en aktiv och ansvarstagande samhällsmedborgare. Fiktiva våldsskildringar fördöms enligt Pettersson (2019) av en del forskare eftersom det finns studier som bevisar att mottagare av detta har en större benägenhet att själv utöva våld. Att det leder till en avtrubning där våld ses som något som är normalt och skall finnas. Våld i samhället är en del av den moderna ungdomens verklighet - dagligen kommer nyheter om gängkriminalitet och mobbning på sociala medier - att beskriva och prata om det leder till förståelser och mekanismer bakom det. Genom att beskriva våldet väcks empati och kan i förlängningen leda till positiva förändringar.

I en studie har Colantonio-Yurko, Miller och Cheveallier (2018) studerat tre engelskalärare och deras erfarenheter av undervisning med sexuellt våld genom skönlitteraturen, studien

fokuserade på att legitimera användningen av litteratur som skildrar sexuellt våld. Studien kom fram till vikten av trygga samtalsmiljöer där elever kan utforska svåra frågor utan att känna sig utsatta. Artikelns författare menar att det blir viktigt att arbeta med skönlitteratur som innehåller svåra teman såsom sexuellt våld eftersom det ger utrymme för att marginaliserade erfarenheter synliggörs och diskuteras. Att inte undvika skönlitteratur med svåra teman är därför viktigt för att eleverna skall lära sig att diskutera och reflektera över svåra och viktiga frågor och sedermera kunna utveckla en kompetens att veta varför man tar ställning.

2.2.3 Maktstrukturer i skönlitteraturen

Maktstrukturer utgör ett återkommande tema i skönlitteraturen och fungerar som ett centralt verktyg för att gestalta och problematisera mänskliga relationer och samhällsstrukturer. Genom karaktärer, miljöer och berättarperspektiv synliggörs hur makt etableras, förhandlas och utmanas på olika nivåer – från individuella möten till institutionella strukturer. Skönlitteratur speglar därmed inte endast befintliga maktförhållanden, utan kan också fungera som en arena för motstånd och alternativa berättelser.

van Dijk (1993; 2006) påvisar att makt i texter – i vårt fall *skönlitterär* text - handlar om kontroll över diskurser - genom att vissa röster ges tolkningsföreträde medan andra marginaliseras - konstrueras och vidmakthålls sociala hierarkier. Analysen av vilka perspektiv som lyfts fram, vilka som tystas och hur dessa mönster gestaltas i berättelserna är därför central för att förstå litteraturens roll i att både återspegla och utmana maktstrukturer. I *Discourse and cognition in society* (1993) utvecklar han begreppet social kognition, där språkets ideologiska funktion blir synlig genom dess påverkan på våra mentala modeller – hur vi uppfattar, minns och tolkar händelser, sociala roller och värden. I *Discourse and Manipulation* (2006) fördjupar van Dijk sin analys genom att beskriva manipulation som en form av språklig maktutövning, där läsaren påverkas utan att vara medveten om det.

Nilsson Tysklind (2019) utvecklar detta perspektiv genom att visa hur litterära texter inte bara skildrar makt, utan även inbjuder läsaren till att inta specifika tolknings positioner. Nilsson Tysklind (2019) betonar att makten i litteraturen ofta ligger i hur läsaren, genom textens struktur och innehåll leds till att förstå, sympatisera med eller avvisa olika karaktärer och handlingar. På så vis verkar litteraturen inte bara som en återgivning av maktförhållanden, utan som en aktiv aktör i den diskursiva formningen av identitet, moral och samhällsordning.

Sammanfattning

Skönlitteraturens skildringar av makt kan således analysera uttryck för symbolisk makt, där normer och värderingar internaliseras; social makt, där makt utövas mellan individer; och institutionell makt, där större system styr individens handlingsutrymme. Genom att belysa dessa maktdimensioner erbjuder litteraturen både en spegling av och ett motstånd mot de strukturer som formar vårt samhälle.

När makt skildras i litteraturen är det oundvikligt att det får en inverkan på högstadiel elever eftersom de befinner sig i en fas där identitet, rättvisa och relationer blir allt viktigare. Genom att eleverna får ta del av berättelser där makt utövas får de också en möjlighet att reflektera över sina egna erfarenheter och värderingar.

3. Teori

För att analysera hur våld, makt och demokratiska värden gestaltas i realistiska skönlitterära romaner, och hur dessa gestaltningar kan användas pedagogiskt i svenskämnet - utgår denna studie från kompletterande teoretiska perspektiv: *diskursanalys* och *berättarperspektiv*. Perspektiven relateras vidare till Alkestrands (2016) begrepp om vilken *didaktisk potential* som skönjas utifrån dessa perspektiv.

Ett par forskare som behandlas i det tidigare forskningsavsnittet – såsom van Dijk och Öhman – återkommer även i detta teorikapitel. Detta beror på att deras arbeten inte endast erbjuder empiriskt underbyggda resultat, utan även teoretiska begrepp och analytiska ramverk som är centrala för vår studies genomförande. van Dijk (1993; 2006) bidrar både med ett forskningsperspektiv på hur språk formar sociala föreställningar om makt, och med begrepp som *diskursiv manipulation* och *mentala modeller* som möjliggör djupare textanalys. På liknande sätt visar Öhman (2015) i sin forskning hur läsning är en meningsskapande process, men han erbjuder också en teoretisk grund för att förstå skönlitteraturundervisning som en plats där elever tolkar, omförhandlar och formulerar egna perspektiv. Dessa dubbla funktioner – som både forskare och ”begreppsförmedlare” – gör det motiverat att inkludera deras arbeten i både den tidigare forskningen och i det teoretiska ramverket.

3.1 Diskursanalys

Diskursanalys är ett tvärvetenskapligt tillvägagångssätt för att undersöka hur språkbruk skapar mening, positioner och föreställningar i samhället. I denna studie används en samhällsvetenskaplig diskursanalys. Vi har tagit inspiration från forskare som Börjesson och Palmblad (2007) samt Boréus och Bergström (2017); där fokus ligger på hur språkliga mönster konstruerar verklighetsbilder och sociala relationer *i* och *genom* text. Diskurser förstås här som regelstyrda sätt att tala och tänka som formar hur vi uppfattar till exempel våld, kön, moral och ansvar. Enligt Börjesson och Palmblad (2007) är diskurser inte bara sätt att beskriva verkligheten, utan delaktiga i att skapa den. Språket avgör därmed vad som blir synligt eller osynligt. Vidare framgår via språket vad som är legitimt eller avvikande – och därmed också hur makt och ”normalitet” distribueras. Ytterligare stöd för diskursanalys i samtida forskning är Eilard och Dahls (2021) tankegångar att diskursanalys fungerar som ett verktyg för att synliggöra hur texter – även skönlitterära – bär på ideologier och makt. Genom att analysera hur vissa tolkningar prioriteras, medan andra försvagas eller upplevs som hotfulla möjliggörs en djupare förståelse för litteraturens roll i att forma demokratiska värden.

Fairclough (1992) lyfter fram att diskurs inte bara speglar verkligheten utan aktivt formar den, genom vad som uttrycks och hur det uttrycks. I *Discourse and Social Change* (1992) och *Critical Discourse Analysis* (2010) utvecklar Fairclough sin modell där diskurs förstås som ett sätt att länka språkbruk, makt och samhällsstruktur. Språkliga val och textens struktur är därmed inte neutrala, utan del av större sociala praktiker som både upprätthåller och förändrar maktrelationer i samhället. I *Language and Power* (2001) betonar Fairclough vikten av att analysera språkets roll i maktutövning och hur språket bidrar till att befästa eller utmana

etablerade maktstrukturer, vilket är centralt för vår förståelse av hur romanerna formar synen på demokratiska värden. Svensson (2019) förstärker denna förståelse genom att lyfta hur språk i sig beskriver verkligheten: det skapar identiteter, strukturer och maktförhållanden, snarare än att endast avbilda den. I realistisk skönlitteratur är detta särskilt tydligt när berättelser formar läsarens föreställningar om till exempel makt och våld.

I skönlitterära texter kommer detta till uttryck genom berättarperspektiv, ordval, tystnader och teman. Boréus och Bergström (2017) betonar att diskursanalysen lämpar sig väl för att synliggöra ideologiska betydelser i texter och för att blottlägga maktrelationer som ofta tas för givna. Genom att analysera romanernas språkliga och narrativa mönster kan vår studie synliggöra hur våld framställs – som exempelvis begripligt, nödvändigt, tragiskt eller systematiskt – och hur karaktärer positioneras som ansvarstagande, maktlösa eller motståndskraftiga.

Brian Paltridge (2022) beskriver diskursanalys som en metod för att undersöka hur språkbruk skapar och reproducerar sociala verkligheter. I vår studie tillämpas detta synsätt för att analysera hur romanerna både speglar och formar förståelser av centrala demokratiska värden. Vidare hur dessa diskurser i sin tur kan föras vidare, diskuteras och bearbetas i skolundervisning.

van Dijk (1993; 2006) tillför ett särskilt fokus på diskursens maktdimension, där han beskriver manipulation som en form av språklig maktutövning som påverkar människors mentala modeller utan deras fulla medvetande. Vidare, både Eilard och Dahl (2021) samt Svensson (2019) understryker vikten av att se diskurs som en praktik där makt och betydelse produceras genom vardagligt språkbruk. Denna insikt ligger till grund för vår analys av hur våld och makt framträder i skönlitteraturens språk och berättarperspektiv:

- Hur konstrueras, legitimeras och ifrågasätts våld och makt i realistisk skönlitteratur?
- Vilka röster får tolkningsföreträde – och vilka tystas?
- Hur förmedlas ideologiska betydelser genom språkliga och narrativa val?

3.2 Berättarperspektiv

För att fördjupa analysen av hur diskurser om makt och våld i skönlitterära berättelser har vi utgått dels från Genettes narratologiska begrepp (1980), dels perspektiv analysteorier utarbetat av Vulović (2017).

Genettes (1980) teori om tid, röst och fokalisering undersöker hur berättartekniska strukturer styr läsarens uppfattning av våld, makt och ansvar. Alltså vilka perspektiv som prioriteras genom olika former av fokalisering – eller hur närhet eller distans till händelserna påverkar moraliska och ideologiska värderingar.

Vulović visar hur perspektivskiften, temporala manipulationer och berättarinstanser kan användas för att iscensätta, legitimera eller ifrågasätta maktstrukturer inom litterära texter.

Berättarperspektivets roll tillför en strukturell dimension till diskursanalysen, genom att fokusera på hur berättartekniska val påverkar läsarens förståelse och tolkning av textens ideologiska innehåll.

Berättarperspektivets roll i analysavsnittet motiveras av att form och innehåll är tätt sammanflätade i skönlitteratur. Enbart en språklig eller tematiskt inriktad diskursanalys riskerar att förbise hur textens struktur – exempelvis vems perspektiv som får dominera – påverkar textens ideologiska effekter. Genom att inkludera berättarperspektiv i analysen blir det möjligt att analysera hur berättelsens form konstruerar och förstärker diskurser om makt och våld.

Berättarperspektiv integreras därmed i analysavsnittet eftersom den möjliggör en fördjupad analys av hur diskurser formas inte endast genom språkets innehåll, utan också genom berättelsens struktur. Detta stödjer vår uppsats syfte att analysera skönlitteraturens gestaltning av makt, våld och demokratiska värden.

3.3 Skönlitteraturens didaktiska potential

Det andra teoretiska perspektivet handlar om skönlitteraturens didaktiska möjligheter – särskilt i relation till skolans värdegrunds- och demokratiuppdrag. I skolans styrdokument betonas att undervisningen skall främja förståelse för mänskliga rättigheter, solidaritet och allas lika värde. (Skolverket 2022). Skönlitteraturen spelar här en viktig roll som verktyg för reflektion, identifikation och diskussion.

Alkestrand (2016) lyfter i sin avhandling fram litteraturen som ett ”etiskt laboratorium”, där elever ges möjlighet att pröva och diskutera komplexa frågor utan att dessa behöver vara direkt kopplade till deras egen vardag. Genom skönlitteraturens fiktion kan elever närma sig teman som våld, makt, lojalitet och skuld med både emotionellt engagemang och kritisk distans. Alkestrand (2016) menar att litteraturens fiktiva världar tillfälligt bryter med vardagens föreställningar och därigenom möjliggör nya sätt att se och förstå.

Felski (2008) bidrar till denna förståelse genom att betona litteraturens mångsidiga funktioner i läsarens liv. Felski lyfter fram hur skönlitteraturen kan skapa igenkännande, förtrollning, kunskap och chock – erfarenheter som både berör och utmanar läsaren. Enligt Felski är läsning inte en passiv aktivitet utan en levande interaktion där läsaren engageras kognitivt, känslomässigt och socialt. Dessa aspekter förstärker litteraturens didaktiska potential i undervisningen, där skönlitterära texter kan fungera som utlösare för att utforska etiska dilemman och demokratiska värden tillsammans med elever.

Rosenblatt (1988) förstärker detta perspektiv med sin transaktionella teori, där läsning ses som en dynamisk process mellan text och läsare. Estetisk läsning (Rosenblatt 1988) möjliggör emotionella och etiska möten med texter. Således detta skapar utrymme för elever att bearbeta värdefrågor och utveckla en personlig förståelse för demokratiska principer. Det didaktiska perspektivet innebär även att textens ideologiska innehåll måste synliggöras i undervisningen. Värderingar och normer – till exempel makt och våld – är inte neutrala komponenter i skönlitteraturen, utan bör göras till föremål för tolkning och diskussioner. Genom att skapa tolkningsutrymmen där elever får pröva olika perspektiv, stärks deras förmåga till etisk reflektion och demokratisk handlingstagande.

I likhet med Rosenblatt (1988) lyfter Öhman (2015) att läsning är en interaktiv och öppen process, där textens mening uppstår i mötet med läsarens erfarenheter, känslor och

förförståelse. Denna syn på läsning ställer krav på undervisningen: det är ej tillräckligt att eleverna avkodar innehåll eller identifierar teman – de måste ges möjlighet att bearbeta och diskutera det de upplever i texten. I romaner såsom exempelvis *När hundarna kommer* eller *Björnstad*, där våldet är psykologiskt laddat och moraliskt tvetydigt, blir detta särskilt relevant.

Nussbaum (1998) understryker i *Cultivating Humanity* vikten av att utbildning utvecklar medborgare som kan förstå och respektera andras perspektiv. Nussbaum betonar skönlitteraturens roll i att främja empati, kritiskt tänkande och globalt medborgarskap – aspekter som direkt länkar till skolans värdegrundsarbete. Graeske och Lundström (2016) visar att valet av text i skolan i sig är en ideologisk handling: vilka röster får höras, vilka erfarenheter får synas, och vilka frågor anses värda att bearbeta? Det gör det didaktiska perspektivet till en väsentlig del av vår studie och en förutsättning för att förstå hur litteraturen kan användas för att främja demokratiska värden.

4. Metod och material

I denna del redogörs för studiens metodologiska utgångspunkter, val av analysmetoder, samt urval av de skönlitterära material som analyseras. Syftet är att på ett transparent sätt beskriva hur undersökningen har genomförts och på vilka grunder valen av metod och material har skett.

Vårt arbete har intagit en kvalitativ forskningsansats, vilket enligt Bryman (2025) är lämpligt när målet är att tolka och förstå sociala och kulturella uttryck i sin kontext. En kvalitativ textanalys används för att undersöka hur våld, makt och demokratiska värden gestaltas i skönlitterära verk riktade emot högstadieelever.

Eftersom studien fokuserar på hur våld, makt och demokratiska värden gestaltas i skönlitteratur för högstadieelever, används en kvalitativ forskningsansats med textanalys som huvudsaklig metod. Analysen kompletteras med diskursanalys och hur berättarperspektiv påverkar hur ideologiska budskap förmedlas.

Urvalet av romaner är strategiskt och målinriktat, i enlighet med Kvale och Brinkmans (2020) betoning på vikten av att välja informationsrikt material som svarar mot studiens syfte och forskningsfrågor.

Denna del av studien avslutas även med en redogörelse om hur etisk hänsyn har tagits i forskningen samt vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa studiens tillförlitlighet och trovärdighet.

4.1 Val av metodansats

Denna studie utgår från en kvalitativ forskningsansats, vilket enligt Bryman (2025) är lämpligt när syftet är att tolka och förstå sociala och kulturella uttryck i deras kontext. Eftersom studien ämnar analysera hur våld, makt och demokratiska värden gestaltas i skönlitterära texter, och hur detta kopplas till skolans demokratiuppdrag – är ett tolkande och induktivt angreppssätt nödvändigt. Kvalitativ forskning gör det möjligt att undersöka hur texter formar meningar, värderingar och ideologiska strukturer (Bryman 2025).

I linje med Agnafors och Levinsson (2019) ses vår studie inte endast som en ”akademisk produkt”, utan snarare som en tankeprocess som utvecklar och prövar vetenskapligt förankrade resonemang. Det vetenskapliga skrivandet handlar om att formulera ett problem, argumentera genom analys, och dra slutsatser som följer av ett sammanhängande resonemang (Agnafors & Levinsson 2019). Denna ansats speglar också vikten av att varje metodval skall kunna motiveras utifrån syftet och frågeställningarna – vilket genomsyrar hela vår studie.

Således har metoden valts i direkt relation till studiens syfte: att undersöka hur demokrati i förhållande till våld och makt skildras i realistisk skönlitteratur för årskurs 7–9, samt dess didaktiska potential.

4.2 Kvalitativ textanalys

Vår studies huvudsakliga metod är kvalitativ textanalys. Enligt Bryman (2025) analyseras texter inte endast som innehåll, utan som sociala konstruktioner som speglar och påverkar samhällsliga diskurser. De fyra romanerna – *Fula tjejer* (Bjärbo et.al 2020), *Björnstad* (Backman 2016), *När hundarna kommer* (Schiefauer 2015) och *Flugornas herre* (Golding 1954) betraktas i vår studie som ”kulturella dokument” (Bryman 2025) och analyseras med fokus på språkliga mönster, berättarteknik och tematiska strukturer. Textanalysen kommer utgå från nedanstående steg.

- Inledande genomläsning med markering av centrala teman relaterade till våld, makt och demokratiska dilemman
- Kodning enligt modeller beskrivna i Brymans (2025) handledningsbok. *Öppen kodning* (Strauss & Corbin, se Bryman 2025) följt av *fokuserad kodning* (Thornberg & Charmaz 2014, se Bryman 2025) och *tematisering* (ibid.).
- Analys av diskursiva mönster och berättartekniska strukturer

Agnafors och Levinsson (2019) betonar att analysen bör svara mot en tydlig frågeställning och att den ska bygga på teoretiskt förankrade tolkningar – *inte* endast beskrivningar. Textanalysen i vår studie har därför utformats för att visa hur språk och struktur samverkar ideologiskt – i linje med denna studies syfte att förstå skönlitteraturens roll i att gestalta makt och våld i relation till demokratiska värden och didaktiska potential.

För att fördjupa förståelsen av hur våld, makt demokratiska värden gestaltas, kombineras två kompletterande analytiska perspektiv: *diskursanalys* och *berättarperspektiv*. Dessa utgör metodologiska utökningar, och, som nämnt, fördjupningar av den kvalitativa textanalysen och möjliggör analys av bådespråkliga mönster och berättartekniska strukturer med fokus på våld och makt i realistisk skönlitteratur.

4.2.1 Diskursanalys

Diskursanalysen i denna studie är samhällsvetenskapligt orienterad och används för att synliggöra hur språkbruk i realistisk skönlitteratur förmedlar, förstärker eller utmanar föreställningar om makt, våld och demokratiska värden. Flertalet forskare har synliggjort

språkets roll i reproduktionen av makt och ideologi. Van Dijk (2006) lyfter särskilt hur språket påverkar människors mentala modeller och skapar tolkningsföreträden som ofta sker omedvetet. Faircloughs (1992, 2001, 2010) kritiska diskursanalys betonar språkets koppling till sociala praktiker och maktstrukturer, medan Börjesson och Palmblad (2007) samt Boréus och Bergström (2017) visar hur diskurser formar det som uppfattas som legitimt, normalt eller avvikande. Eilard och Dahl (2021) understryker att diskurs är något som skapas i vardagligt språkbruk, där makt uttrycks genom sättet vi talar om världen. Även Svensson (2019) framhåller språkets skapande kraft: att språket inte endast beskriver verkligheten utan aktivt skapar den. Genom att kombinera dessa perspektiv, riktar analysen fokus hur våld och makt konstrueras, vilka röster som dominerar eller marginaliseras, och hur ideologier förmedlas genom språkliga val i de analyserade realistiska skönlitterära romanerna.

4.2.2 Berättarperspektiv

Diskursanalysen fördjupas genom ett narratologiskt perspektiv med fokus på berättarperspektiv i enlighet med Genette (1980) och Vulović (2017). Genettes begrepp om röst och fokalisering används för att analysera hur berättarteknik styr läsarens tillgång till information, empati och moraliskt omdöme. Vulovićs teori visar hur perspektivskiften kan iscensätta eller ifrågasätta maktförhållanden. Genom att inkludera dessa verktyg i analysen blir det möjligt att synliggöra hur den skönlitterära textens struktur samverkar med språket för att konstruera diskurser om makt, våld och ansvar. Berättarperspektivet fungerar därmed som en förlängning av den diskursanalytiska ansatsen och är avgörande för att förstå hur läsaren positioneras i relation till den skönlitterära textens ideologiska innehåll.

4.3 Kodning och tematisering

Kodningen i denna studie har utgått från Brymans (2025) beskrivning av kvalitativ kodning som ett sätt att ”etikettera, åtskilja, sammanställa och organisera data” (Charmaz 1983 i Bryman 2025). Arbetet har haft en abduktiv karaktär, det vill säga analysen har rört sig växelvis mellan teori och empiri för att stegvis utveckla förståelse och teman. Vi valde att koda de skönlitterära verken löpande under läsningen, i enlighet med det tillvägagångssätt som föreslås i Brymans handledningsbok (Strauss & Corbin 1990, se Bryman 2025; Thornberg & Charmaz 2015, se Bryman 2025). Denna process har underlättat analysarbetet och bidragit till att strukturera det komplexa materialet.

Kodningen har styrts av studiens forskningsfrågor och förankrats i det teoretiska ramverket. Från Faircloughs (1992; 2010) kritiska diskursanalys har särskilt begreppen diskursiv praktik (hur texter produceras och tolkas inom ett visst socialt sammanhang) och språk som social handling (språk beskriver inte bara verkligheten – utan påverkar och formar den) varit vägledande. Van Dijks (2006) begrepp om ’tolkningsföreträdare’ och ’mental modellmanipulation’ – det vill säga vilka perspektiv som ges legitimitet i texten och därmed styr läsarens förståelse, samt hur språket påverkar hur läsaren uppfattar situationer, aktörer och möjliga handlingar - har också använts för att identifiera hur texterna formar läsarens förståelse av våld, makt och ansvar.

Dessutom har analysen uppmärksammat berättarperspektiv som ett centralt verktyg för att synliggöra maktfördelning i texterna. Med stöd i Genette (1980) och Vulović (2017) har vi identifierat hur berättartekniska val – exempelvis inre fokalisering eller ett kollektivt ”vi” – påverkar vilka röster som hörs och vilka som tystas.

Koderna har samlats i tre övergripande teman:

- Våld och maktutövning
- Relation till demokratiska värden
- Didaktisk potential

Dessa teman har legat till grund för strukturen i resultat- och analyskapitlet och möjliggjort en jämförande tolkning av de fyra romanerna. Kodningen har därmed fungerat som en brygga mellan teori och empiri och varit avgörande för att identifiera både återkommande diskursiva mönster och unika skönlitterära uttryck med relevans för undervisning i svenskämnet.

4.6 Urval av de skönlitterära verken

Urvalet har skett genom ett strategiskt, målinriktat val av romaner som behandlar våld, makt och moraliska konflikter – centrala teman för svenskämnets värdegrundsuppdrag. Urvalet har även förankrats i praktisk erfarenhet från vår verksamhetsförlagda utbildning, där samtliga texter förekommit i undervisningssammanhang. Utöver det har en undersökning i en svensklärargrupp på Facebook gjorts - där frågan om vilka av dessa romaner som använts i undervisningen ställdes - där 40 lärare svarade varav 16 av dem hade använt *Fula tjejer*, 29 svensklärare hade använt *När hundarna kommer*, 19 *Björnstad* och 17 hade använt *Flugornas Herre* i sin undervisning. Med detta resultat och vår egen erfarenhet av dessa romaner fann vi det relevant att undersöka just dessa skönlitterära verk.

Romanerna representerar olika typer av diskurser och berättarstrukturer, vilket möjliggör både kontrast och jämförelse i analysen. Ytterligare en möjlighet är att studien kan undersöka frågeställningen som berör skönlitteraturens didaktiska potential i undervisning om demokrati. Romanerna erbjuder även rika möjligheter till etisk och samhällelig reflektion.

Enligt Bryman (2025) är ett strategiskt och målstyrt urval särskilt lämpligt i kvalitativa studier där målet är att fördjupa förståelsen för specifika fenomen, snarare än att uppnå generaliserbarhet. Valet av dessa romaner har därför motiverats av deras tematiska koppling till studiens forskningsfrågor. Kvale och Brinkman (2020) betonar likaså vikten av ett medvetet urval i kvalitativa undersökningar, där fokus ligger på att bestämma sig för det mest informationsrika materialet i relation till forskningsfrågorna. Vidare menar de att urvalet bör grundas på studiens syfte och att det är forskarens ansvar att motivera varför det valda materialet är relevant för att belysa de teoretiska begrepp som står i centrum.

Agnafors och Levinsson (2019) framhåller dessutom att valet av empiri alltid bör utgå från ett medvetet ställningstagande där forskaren visar hur materialet relaterar till syfte, teori och analys – inte bara utifrån tillgång eller bekvämlighet. Urvalet i denna studie är därmed både teoretiskt och praktiskt förankrat i skolkontexten och ämnesundervisningen i svenska.

- *Fula tjejer* har valts för sitt tydliga fokus på digitala maktstrukturer, könsroller och elevperspektiv. Romanen, skriven av tre författare med bakgrund inom ungdomskultur och

journalistik, väcker frågor om hur rykten, tystnad och digitalt våld kan fungera som maktmedel i ungdomars vardag. Genom att gestalta både utsatthet och motstånd, erbjuder romanen en ingång till att diskutera civilkurage, normer och jämställdhet. Ett framhävt motiv i romanen är hur digitala plattformar används som medel för att utöva kontroll och trakasserier – ett samtida och växande fenomen som kontrasterar mot det fysiska våld som dominerar i exempelvis *Flugornas herre*. Genom denna skillnad kan studien undersöka hur olika former av våld framträder i olika epoker och uttryck. Romanens aktualitet och tillgängliga språk gör den särskilt relevant i klassrumssammanhang, inte minst i ljuset av skolans värdegrundsuppdrag.

- *Björnstad* tematiserar gruppdynamik, kollektiv moral och tystnadskultur i en småstad efter ett sexualbrott, vilket ger romanen en särskild tyngd i diskussioner om makt och våld. Via skildringar om hur olika samhällsnivåer – skola, familj, idrottsförening och offentlighet – reagerar och agerar, belyser Backmans roman hur strukturerad tystnad och lojalitet kan bidra till att upprätthålla ojämlikhet. Romanens komplexa karaktärer och växlande perspektiv ger dessutom möjlighet till djupgående diskursanalytiska och narratologiska tolkningar – särskilt med fokus på hur ansvar och skuld konstrueras. Ett ytterligare motiv till att inkludera *Björnstad* är dess tydliga kontrast mellan det lilla samhällets täta gemenskap och hur denna samtidigt möjliggör tystnad, konformitet och exkludering. I jämförelse med storstadskildringar där anonymitet kan råda, belyser *Björnstad* hur makt, normer och våld fungerar i ett mindre socialt system där avståndet mellan individ och kollektiv är mindre. Denna lokaliserade inramning ger upphov till intressanta didaktiska och ideologiska ingångar som är särskilt relevanta för elever i olika delar av landet.
- *När hundarna kommer* har valts för sin explicita koppling till ett verkligt våldsbrott: mordet på John Hron 1995, ett dåd med högerextrema motiv som skakade det svenska samhället. Den fiktiva berättelsen i romanen som är inspirerad av detta fall – gestaltar hur våldsideologier kan normaliseras och ignoreras inom familj, vänskapsrelationer och samhällsinstitutioner. Romanen visar hur tystnad, medskyldighet och förnekelse kan växa fram i miljöer där ungdomar lämnas utan vägledning eller civilkurage. Boken aktualiserar därmed frågor om individens ansvar i relation till kollektiva normer och om demokratins sårbarhet inför extremismens retorik. Detta gör romanen angelägen i en skolkontext som syftar till att främja kritiskt tänkande, mänskliga rättigheter och ett aktivt medborgarskap. Via romanens språk, sin uppbyggnad och sitt innehåll fungerar romanen som en kraftfull resurs i arbetet med att synliggöra och motverka antidemokratiska tendenser, samt för att stärka elevers etiska omdöme och demokratiska kompetens.
- *Flugornas herre* skiljer sig från de övriga romanerna i studien både vad gäller utgivningsår och skolkontext. Vi är fullt medvetna om att detta är ett något ovanligt val i för en samtida högstadieselev, där boken kan uppfattas som ålderdomlig jämfört med modern ungdomslitteratur. Publicerad på 1950-talet har den karaktären av en modern klassiker, snarare än en samtida ungdomsroman. Trots detta har den valts för att erbjuda ett historiskt och ideologiskt kontrasterande perspektiv. Romanens tematik kring civilisationens skörhet, socialt sönderfall och den mänskliga naturens mörkare sidor framstår som fortsatt aktuell i ljuset av samtida händelser såsom krig i Europa och ökande instabilitet. Genom

att gestalta demokratins bräcklighet bidrar romanen till att belysa studiens övergripande frågor.

Tillsammans representerar ovannämnda verk en bredd av teman och perspektiv som speglar komplexiteten i demokratifrågor – både i samhället och i ungdomars vardag.

4.7 Forskningsetiska överväganden

Även om denna studie ej involverar människor utan enbart publicerade skönlitterära verk, är det enligt Vetenskapsrådets (2024) riktlinjer för god forskningssed viktigt att forskning utformas med respekt för individers integritet, värdighet och rättigheter. Även skönlitterära texter som behandlar känsliga teman som våld, makt och utsatthet bör därför analyseras och presenteras med etisk medvetenhet och ansvar.

I enlighet med Kvale och Brinkmans (2020) betoning på forskarens etiska ansvar inom kvalitativa studier har särskild medvetenhet lagts vid att diskutera skildringarna på ett respektfullt och reflekterande vis. Målet är att undvika att reproducera stereotyper eller trivialisera allvarliga erfarenheter. Vid tolkningen av texterna beaktas dessutom Brymans (2025) påpekande att forskaren måste vara medveten om hur egna tolkningar och språkval kan påverka framställningen av det studerade materialet.

Vår analys sker således i enlighet med principerna om respekt, noggrannhet och ansvarsfull representation, och syftar till att bidra till en kritisk och demokratiframjande förståelse av de teman som berörs.

4.8 Tillförlitlighet och trovärdighet

För att säkerställa studiens tillförlitlighet och trovärdighet följs flera kvalitetskriterier. Analysen genomfördes systematiskt och transparent genom en stegvis kodningsprocess – från öppen kodning – i enlighet med Brymans (2025) beskrivna kodningsprocesser, vilket möjliggör spårbarhet och konsistens i tolkningarna.

Teoretisk triangulering (ung. att undersöka något från olika vinklar) tillämpas även, där diskursanalytiska och berättarperspektiv kombineras för att belysa olika dimensioner av våld, makt och demokratiska värden. Detta överensstämmer med Kvale och Brinkmans (2020) syn på hur olika teorier kan förstärka forskningsresultatets trovärdighet och minska risken för ensidiga analyser.

Vidare beaktas forskarrollens reflexivitet, vilket enligt både Kvale och Brinkmann (2020) och Vetenskapsrådet (2024), är centralt för att säkerställa en etisk och vetenskapligt hållbar forskning. Under analysarbetet reflekteras kontinuerligt över hur egna erfarenheter, värderingar och tolkningar kan påverka slutsatserna. På så vis eftersträvas en kritiskt medveten och vetenskapligt grundad analys av skönlitteraturens roll i skolans värdegrundsarbete.

5. Resultat och Analys

I detta kapitel presenteras och analyseras resultaten av den kvalitativa textanalysen av de fyra utvalda romanerna. Syftet är att synliggöra hur våld och makt gestaltas i dessa verk, hur dessa gestaltningar relaterar till demokratiska värden, samt vilken didaktisk potential texterna bär inom ramen för svenskämnets demokratiuppdrag i grundskolans styrdokument.

Analysen grundas i ett diskursanalytiskt och narratologiskt angreppssätt, där språkliga, ideologiska och berättartekniska strukturer undersöks för att synliggöra underliggande betydelser. Diskursanalysen inspireras av Faircloughs (1992) syn på språkets roll i reproduktionen av makt och ideologi, samt av van Dijks (2006) fokus på tolkningsföreträde och maktdynamik. Vidare används narratologiska verktyg hämtade från Genette (1980) och Vulović (2017) för att analysera hur berättartekniska val, såsom perspektiv, tid och röst, påverkar hur makt, våld och demokratiska värden framställs och upplevs.

Resultat och analys presenteras tematiskt utifrån våra forskningsfrågor. Först analyseras hur våld och makt gestaltas i respektive roman. Därefter följer en tolkning hur dessa teman relateras till demokratiska värden. Slutligen diskuteras den didaktiska potentialen i verken; med särskilt fokus på hur texterna kan användas för att utveckla elevernas demokratiska kompetens.

5.1 Fula Tjejer

Fula tjejer (2021) av Lisa Bjärbo, Johanna Lindbäck och Sara Ohlsson utspelar sig på en svensk högstadieskola där ett anonymt Instagramkonto sprider förnedrande inlägg om flickors utseende. Via karaktärerna Tilde, Jasmine och Eleni tematiserar romanen könsroller, digitalt våld, utsatthet och motstånd. Romanen riktar sig till en ungdomspublik med innehåll med hög igenkänningsfaktor. *Fula tjejer* är en bok som kan kopplas till svenskämnet och skolans demokrati- och värderingsuppdrag.

För att analysera romanen används ett kodningsschema (se bilaga B) för att identifiera och strukturera återkommande mönster i texten. Genom öppen och fokuserad kodning har relevanta teman kunnat urskiljas vilket lade grunden för den fortsatta tematiseringen. Analysen utgår från tre övergripande teman: (1) språkligt våld och könsmaktsordning, (2) psykologisk påverkan och motståndsutveckling samt (3) demokratisk handling och didaktisk potential.

Teoretiskt förankras analysen i diskursanalytiska perspektiv (Fairclough 1992; van Dijk 2006) samt i begreppet berättarperspektiv (Genette 1980; Vulović 2017) med målet att belysa hur romanen gestaltar våld och makt i relation till demokratiska värden och dess didaktiska potential.

Språkligt våld och könsmaktsordning

Romanens centrala konflikt aktualiseras genom ett anonymt Instagramkonto där flickor på skolan offentligt hånas för sitt utseende. Att hånas i offentligt forum ger ett tydligt exempel på språkligt våld som verkar genom digitala medier. Instagraminlägg blir performativa handlingar som förändrar det sociala rummet genom att synliggöra och förstärka makthierarkier. Kontot

på Instagram skapar ett klimat där flickor bedöms, objektifieras och reduceras till bilder och kommentarer.

Hon har alltid tänkt att hon är typiskt mittemellan [sic] när det gäller utseendet. Inte jättevacker eller jättesöt, men inte jätteful heller. Alltså, förutom på den här bilden, men inte annars, inte i vanliga fall? (s.10)

Tildes reflektion kring sitt utseende visar hur självbild påverkas av hur andra talar om en. Språket fungerar här som ett redskap för värdebenämning, där könsroller reproduceras genom diskurser om vad en flicka bör vara. I *Fula tjejer* utgör det digitala språkvåldet ett konkret exempel på det som Fairclough (1992; 2010) benämner som diskursiv makt: Instagramkontots listor reglerar vem som får synas och vilket värde individen tilldelas.

Ytterligare ett exempel på denna språkliga reproduktion kan vi se i ordväxlingen som sker när de tre flickorna får i uppdrag att hjälpa till i matsalsköket. I analysen kodades detta som social utsatthet och könsroller vilket är ett exempel på vad Fairclough (1992) benämner som diskursiv praktik, det vill säga hur språkbruk i sociala sammanhang både speglar och formar normer, identiteter och maktrelationer. Pojkars kommentarer i romanen kring exempelvis kvinnors roll i köket tolkas som att misogynin blivit internaliserad och till stor del normaliserad.

'Det är kök, så det passar för er.' Han blänger tillbaka på henne. 'På riktigt?' fräser Jasmine. 'Okej, du *är* helt dum i huvudet. Då vet vi det.' 'Vadå, det fattar väl alla att det är bäst om ni tar köket och vi tar typ vaktmästeriet?' försöker Viktor B. (s.39)

De misogynna uttrycken visar hur könsmaktsordningen reproduceras bland ungdomar. I linje med van Dijks (2006) begrepp om manipulation – där språk används för att påverka människors sätt att tänka utan att de alltid är medvetna om det – fungerar även humor och skratt som sätt att osynliggöra våldet och förskjuta ansvaret från sändaren till publiken.

Psykologisk påverkan och motståndsutveckling

Berättarperspektivet växlar mellan de tre huvudpersonerna vilket skapar närhet till deras respektive inre upplevelser. Genom perspektivbyte blir det tydligt hur det språkliga våldet får emotionella och sociala konsekvenser. Rädslan att själv bli uthängd, känslan av skam och tendensen av ökad rädsla och isolering visar hur våldet inte endast är synligt utifrån utan våldet har också internaliserats och påverkar karaktärernas identitet. Exempelvis skildras Tildes tveksamma känslor om det är rätt av dem att ge sig på Sebbes flickvän:

Trots att Sebbe helt uppenbart hatar ”jobbiga tjejer” så velar hon fortfarande fram och tillbaka om han kan vara så ond att han faktiskt driver kontot. Hon ändrar sig flera gånger i timmen. På grund av det kanske hon inte backar Elenis plan med etthundra solida procent. Men nu blev det ändå så här. Tilde befinner sig mitt i den. (s.152)

Som citatet visar befinner sig Tilde i en inre konflikt som inte endast handlar om huruvida Sebbe är skyldig. Utan också om hur språk och maktrelationer påverkar vad som är rimligt och rättvist. Ovanstående citat kan kopplas till Rosenblatts (1988) teorier om att läsningen är en dynamisk process mellan text och läsare: det är stor rimlighet att nutida skolelever kan relatera

till en fruktan över att bli uthängd på nätet. Även Felski (2008) lyfter skönlitteraturens kapacitet att skapa igenkänning, chock och tankeutrymme. Tildes resonering fram och tillbaka hur hon bör handla visar den verklighet som med sannolikhet flertalet ungdomar känner igen sig i. Skönlitteraturen påverkar således läsaren dynamiskt, och effekten stärks med igenkänningsfaktorn.

Demokratisk handling och didaktisk potential

Mot berättelsens slut tar flickorna initiativ att konfrontera och göra motstånd mot den digitala kränkning som skett. Flickorna går samman och organiserar en plan där de samarbetar och tar ansvar för att avslöja kontots upphovsman. Deras kollektiva handling markerar en förflyttning från passivitet och splittring till gemensamt handlande. Eftersom vuxenvärlden inte ingriper gör flickorna det och tar kontroll över situationen. Här gestaltas demokratisk kompetens som något som växer fram ur handling, erfarenhet och samarbete. Ytterligare exempel är när de tre huvudkaraktärerna initialt blir vänner och bakar en kladdkaka. Kladdkakan fungerar som en metafor där bakelsen symboliserar hur rörig och smetig en demokrati kan vara men att det finns ett gemensamt mål:

Kladdkakan är svingod. Till och med teet som Tilde envisades med att fixa är gott. 'Jag visste inte att jag gillar te', säger Jasmine. Tilde stirrar på henne, lika chockad som om Jasmine just sagt att hon brukar äta bajs. 'Hur kan man inte veta om man gillar te?' säger Tilde. [...]

'Man har väl aldrig smakat te bara', säger Eleni, uppenbart ointresserad av att fortsätta diskutera saken. [...] Och de andra skrattar med, alla tre skrattar i kör som om de här var den roligaste stunden i livet. (ss.139–140)

Romanens slutord uttrycker en inre förskjutning från skam till handlingskraft.

'Vi gjorde det', säger hon igen. 'Fula tjejer slog tillbaka!' 'Det finns inga fula tjejer', rättar Tilde glatt och Jasmine bara sitter där och låter den insikten fylla hela kroppen. Det är så jävla sant, och det är så jävla bra. (s.252)

Från att vara de som blivit betraktade och värderade till de som är handlingskraftiga. Det handlar inte enbart om att återställa ordningen utan även om att omformulera normerna för vad som är rättvist och möjligt. Demokratin synliggörs inte som institution utan som en medmänsklig praktik.

Romanens didaktiska potential vilar inte på explicita budskap utan i dess förmåga att skapa rum för emotionell och etisk bearbetning. Skönlitterär form och pedagogisk funktion sammanfaller genom att berättelsen gestaltar demokratiska konflikter och processer utan att reducera dem till enkla svar. Det som aktualiseras är snarare spänningen mellan att se orättvisa och agera. En spänning som också präglar högstadiееlevers egen verklighet i skolan. Genom detta öppnar *Fula tjejer* för ett skönlitterärt reflektionsrum i enlighet med Alkestrands (2016) begrepp där elever kan utveckla förståelse, ansvar, handlingsutrymme och motstånd.

I kontrast till denna digitalt präglade berättelse, förflyttar vi oss nu till *Björnstad* (Backman 2016) som är en roman som i stället synliggör makt, våld och tystnadskultur inom ramen för en idrottsgemenskap i en mindre stad. Här är våldet inte främst språkligt eller nätbaserat, utan fysiskt, sexuellt och socialt förankrat i en patriarkal struktur där lojalitet och gruppträck utgör centrala teman.

5.2 Björnstad

Björnstad är skriven av Fredrik Backman (2016) och utspelar sig i en liten stad där ishockey är mer än en sport, det är en identitet och en framtid. När Maya som är dotter till sportchefen i hockeyklubben våldtas och anklagelserna riktas mot Kevin som är stjärnan i samma klubb skakas och påverkas stora delar av samhället. Berättelsen är en stark och komplex skildring av ett samhälle i kris. Teman som makt och våld genomsyrar handlingen och påverkar både individer och gemenskap. I staden Björnstad framställs hockeylaget som en dominerande maktfaktor i samhället, med en närmast mytisk status.

Analysen utgår från diskursanalytiska perspektiv (Fairclough 1992; van Dijk 2006) samt från begreppet berättarperspektiv (Genette 1980; Vulović 2017). Syftet är att undersöka hur romanen skildrar våld och makt i förhållande till demokratiska värden samt hur skildringarna kan användas i undervisningen för att främja demokratisk kompetens i svenskämnet.

Genom att använda kodningsschema identifierades återkommande mönster i romanen som sedan strukturerades in i schemat (se Bilaga B). Med hjälp av öppen och fokuserad kodning kunde relevanta teman urskiljas vilket lade grunden för fortsatt analysering av verket. Genom kodningsverktyget kunde tre övergripande teman identifieras vilka är (1) makt kopplat till genus och klass, (2) fysiskt och psykiskt våld och (3) demokrati och didaktisk potential.

Makt kopplat till genus och klass

Maktstrukturer mellan könen syns tydligt i *Björnstad* där miljön i romanen är manligt kodad. Spelarna, tränarna och klubbledarna är alla män och det är utifrån männen strukturerna bestäms. Manligheten likställs med styrka, auktoritet och framgång. Kvinnorna befinner sig ofta i periferin av denna värld, både bokstavligt och bildligt. Hockeylaget blir en metafor för en patriarkal struktur där lojalitet mellan män trumfar moral och rättvisa. Andan över patriarkatet via hockeylaget visar sig i Miras reflektion över sin egen roll i samhället i förhållande till sin mans kopplingar till hockeylaget:

Det finns ett ord som hon brukade älska men som hon avskyr när det uttalas på Björnstadsdialekt: ”karriärkvinna”. Peters vänner kallar henne det, en del med beundran och en del med avsmak, men ingen kallar Peter ”karriärman”. Det hugger i Mira för att hon vet vad det insinuerar: Ett ”jobb” har man för att försörja familjen, men en ”karriär” är självisk (s.84).

Hon vet vad männen i stan säger om henne, vet att hon är långtifrån [sic.] den lojala sportchefshustru de önskade sig när de anställde Peter. De betraktar inte

klubben som en arbetsgivare utan som en armé, soldaterna ska inställa sig när de blir inkallade, familjerna ska stå stolta i dörren och vinka av dem. (s.38)

Berättarperspektivet som ofta återspeglas i *Björnstad* är en maktens topografi där mäns röster relaterar till system och strukturer, medan kvinnors röster tenderar att stanna i den emotionella sfären.

Maktstrukturer som kan vara problematiska finns även mellan föräldrarna till hockeyspelarna där den sociala hierarkin och klasskillnader manifesteras i vardagliga interaktioner. Även om fokus ofta ligger på maktstrukturer kopplade till kön är klassfrågan hela tiden närvarande i bakgrunden. Citatet nedanför visar hur *Björnstad* genom små men betydelsebärande scener problematiserar klasskillnader och vardagsmakt:

– Du! Kan du hjälpa till med det här eller? Maggan Lyt gestikulerar stressat åt henne och sedan åt en glasflaska som någon tappat i golvet. – Kan du hämta en sopborste eller? Du fattar väl att någon kan trampa på det här! Ett barn! (s.146)

Det ovan nämnda citatet visar hur språkanvändning kan fungera som ett verktyg för att synliggöra och befästa maktpositioner i samhället. I den aktuella scenen tilltalar Maggan en städerska (Amats mamma, som invandrat från mellanöstern), en person som befinner sig lägre ner i den sociala hierarkin både vad gäller yrkesstatus och ekonomiska resurser. Hennes nedvärderande tillägg "[...] eller?" får läsaren att uppleva att Maggan är högre upp i maktordningen. Det är ett retoriskt grepp som signalerar ett överläge i samtalet. Det antyder inte enbart individuell nedvärdering, utan speglar också bredare samhällsliga maktordningar där språk fungerar som ett medel för att upprätthålla klasskillnader. Läsaren bjuds därmed att reflektera över hur språkliga nyanser kan förstärka sociala strukturer och exkludering.

Det som romanen också arbetar mycket med är kollektiva formuleringar såsom;

Staden förlorar, hursomhelst, det var länge sedan den vann i något. Jobben är färre, så varje år blir människorna det också, skogen äter ett övergivet hus eller två per säsong (s.10).

En av de enklaste sanningar som finns om både städer och människor är att de oftast inte blir vad vi säger åt dem att vara, de blir vad de får höra att de är. Läraren har alltid fått höra att hon är för ung för det här. För snygg. Att de inte kommer respektera henne. De där pojkarna har fått höra att de är andra saker: Björnar. Vinnare. Odödliga. Hockeyn vill ha dem så. Behöver dem så. (s.86).

Själva samhället och/eller ishockeylaget blir berättaren. Där ligger makten i en social struktur. Detta perspektiv visar hur berättaren kan upprätthålla ideologier. Blir en spegel för en tyst, repressiv kollektiv. Van Dijks (2006) resonemang om hur tolkningsföreträdare synliggör hur språk, berättelser och rykten styr vad som uppfattas som trovärdigt. Romanens berättarteknik med ett växlande fokus mellan individer och ett allvetande "vi" förstärker den diskursiva struktur som Svensson (2019) beskriver som språkets funktion att konstruera det normala. Det som sägs, men också det som inte sägs, påverkar vilka handlingar som blir möjliga eller legitima.

Fysisk och psykiskt våld

På grund av de maktstrukturer som finns i samhället möjliggörs våld i olika former. Den centrala konflikten i romanen uppstår när Maya utsätts för en våldtäkt av hockeylagets stjärna Kevin och efterdyningar från det. Sexuellt och psykiskt våld beskrivs explicit utifrån Mayas perspektiv:

Kevin kysser henne på halsen, flyttar undan hennes hand, hon ska minnas hur han rörde hennes kropp då som om den inte tillhörde henne. Som om den var en vara han gjort sig förtjänt av, som om hennes huvud och resten var två separata objekt, opåverkade av varandra. (s.202)

Våldtäkten begås av hockeylagets mest ansedda spelare, Kevin, som är van att få det han vill. Således befinner sig Kevin högt upp i den sociala hierarkin och hans attityd är att ”den starke” har rätt att ta det han behöver. Kevins agerande är inte ett isolerat misstag utan en förlängning av den strukturella makt han är van att utöva.

Efter våldtäkten riktas mycket av våldet inte mot förövaren utan mot offret Maya som möts av skepsis, misstro, rykten och skuld. Våldet blir kollektivt på grund av maktstrukturen som förekommer. Ett exempel är det kränkande verbala våldet Maya utsätts för i skolan:

Varenda en av de unga männen uttalar bokstaven ”R” alldeles utmärkt. När den första av dem säger ”den lilla horan” så blir han inte den sista – (s.303)

Ovanstående citat tydliggör hur ett individuellt agerande och språkbruk sprids och anammas i kollektivet – och i förlängningen normaliseras; ”[...] han blir inte den sista” (s.303). Den språkliga markeringen, där pojkarna artikulerar ordet med tydlig betoning, blir en slags ritualiserad aggression – ett sätt att enas i föraktet mot Maya.

Romanen visar hur våld kan bli en del av kulturen och särskilt inom machodominerande miljöer där toxisk maskulinitet frodas och göds. Fysiska slag, hårda ord och överskridande gränser accepteras som något vanligt. Det i sin tur föder en miljö där grövre våld kan ske utan att ifrågasättas - till och med något så grovt som en våldtäkt.

Demokrati och didaktisk potential

I berättelsen agerar och tänker karaktärerna på olika sätt. Alla deltar inte aktivt i tystnadskulturen men mot slutet av romanen blir det mer påtagligt att människor agerar utefter vad de anser vara rätt. Mot slutet skildras hur personer börjar ifrågasätta och agera mot de maktstrukturer som präglar samhället. Samspelet mellan Maya, Ana och allteftersom Amat fungerar som en form av demokratisk praktik. Det är inte längre vuxenvärlden eller institutioner som skapar rättvisa, utan ungdomarna själva som bygger relationer och agerar kollektivt.

Den demokratiska kompetensen gestaltas inte som ett färdigt tillstånd utan är något som växer fram genom relationell praktik. Det märks i små och stora gester, som när Amat ställer sig på Mayas sida under rättegången eller när Ana vägrar lämna Mayas sida. Demokrati är i romanen handlingar i mellanmännsliga rum som lojalitet, civillkurage och empati.

Berättarperspektivet spelar en stor roll att förstå de demokratiska processerna. Att växla mellan olika karaktärers liv och ge plats åt deras känslor, tvivel och förvirring gör berättaren det möjligt för läsaren att se hur demokratiska värden växer fram ur olika perspektiv. Exempelvis, när läsaren sätts i Amats perspektiv och upplever hur han resonerar sig fram till att säga sanningen inför samhället om vad som verkligen hände; upplever läsaren hur Amat kommer fram till det moraliskt rätta beslutet – trots att det riskerar hans ishockeykarriär.

Medan *Björnstad* tematiserar makt och våld i en kollektiv, mansdominerad idrottskultur där tystnad och lojalitet förväntas skydda status och sammanhållning – riktar *När hundarna kommer* (Schiefauer 2015) blicken mot våldets ideologiska rötter och dess inverkan på individens moraliska ansvar. I nästkommande analys skiftas fokus från gruppens strukturella makt till individens inre konflikt – från idrottens tystandskultur till politikens tystade offer.

5.3 När hundarna kommer

När hundarna kommer (2015) av Jessica Schiefauer skildrar hur våld, ideologi och tystnad kan genomsyra ungdomars relationer och identitetsskapande. Genom berättelsen om Ester, Isak och Anton behandlas frågor om ansvar, lojalitet, skuld och samhällelig passivitet.

Teoretiskt sammanbindes analysen av diskursanalytiska perspektiv (Fairclough 1992; van Dijk 2006) samt av begreppet berättarperspektiv (Vulović 2017) med målet att illustrera hur romanen gestaltar våld och makt i relation till demokratiska värden och dess didaktiska potential.

För att analysera hur teman gestaltas i romanen har ett kodningsschema tillämpats (se bilaga B) vilket möjliggjorde att mönster och betydelsebärande strukturer kunde identifieras. Analysen är organiserad i tre teman som belyser hur romanen synliggör demokratins sammanbrott, språkets makt och individens etiska utveckling.

Våldets utveckling och social normalisering

Romanen inleds med en kontrast mellan det privata och det samhälleliga. Isak och Esters kärleksrelation framstår som ett skyddat rum i kontrast till den växande ideologiska spänningen runt omkring dem. Denna spänning mellan individens behov av närhet och samhällets oförmåga att skydda mot radikaliserat våld genomsyrar hela berättelsen. Parallellt skildras Antons stegvisa integrering i en högerextrem grupp. Genom kroppslig närhet och språklig upprepning förstärks lojaliteten i gruppen. Ett särskilt centralt avsnitt illustrerar Antons glidning emot underkastelse och ökad känsla av tillhörighet:

- En sån som du. Innan vi fick ordning på dig. Och hans hand ligger fortfarande i Antons nacke och det är fortfarande en varm hand, en sällsam beröring. [...] Handens grepp hålls fastare, drar Anton till sig. Hans huvud kommer närmare, han lutar sin panna mot Antons panna och nu är hans ögon grumliga, sorgsna, nästan kärleksfulla. -Knä om knä, Anton. Knä om knä. När kriget kommer. En fågel ropar över vattnet. Sjön är mycket stilla. Anton blundar, nickar, känner hans varma hud mot sin. (ss.130–131)

Ovanstående citat åskådliggör hur våldsdiskursen internaliseras som tillhörighet. Anton upplever en ökad känsla av närhet genom fysisk beröring – som övergår till en känsla av tillit och tillhörighet. Det som initialt är en känslomässig dragning blir snart ideologiskt färgad samhörighet. Det brutala mord som senare begås blir därmed inte en isolerad våldshandling utan resultat av en längre process av normalisering. Identitet, makt och tillhörighet visar sig vara centrala faktorer i radikaliseringsprocessen. Extremt våld är således ett resultat av gradvis ideologisk påverkan. Antons väg in i högerextremism sker genom subtila diskurser: blickar, rörelser, samförstånd, och känslan av tillhörighet. van Dijks (2006) ”mentala modellmanipulation” blir här relevant – hur språket formar tanken innan handlingen äger rum. Här synliggörs hur demokratiska ideal nedmonteras långsamt, ofta utan att vare sig individen eller omgivningen agerar.

Tystnad, skuld och tolkningsföreträdare

Efter mordet förskjuts romanens fokus från den centrala våldshandlingen till dess konsekvenser. Den emotionella och moraliska dimensionen lyfts fram i Esters perspektiv när hon dras in i en inre konflikt mellan lojalitet, ansvar och skuld. I sin isolering upplever hon ett emotionellt sönderfall vilket skildras i närmast poetisk intensitet:

Och nu är det något som öppnas i Esters bröst, en lucka eller en avgrund, och Isak faller rakt in. Han tränger längre in i hennes hjärta än något annat någonsin gjort, stelnar till en liten skärva med släta väggar och vassa kanter. (s.171)

Esters inre kamp belyser hur tystnad inte är neutral utan aktiv, möjliggörande och ibland skyddande men ofta destruktiv. Tystnaden kring Anton, både inom familjen och samhället i stort bidrar till att möjliggöra våldet. När ingen ingriper eller ifrågasätter blir avsaknaden av handling ett ställningstagande.

Berättartekniskt förstärks detta genom växlingar mellan en yttre berättarröst och karaktärernas inre tankevärldar. Det sker genom fokalisering vilket innebär det perspektiv berättelsen förmedlas till läsaren. Exempelvis i scenen där Isak är förkrossad över förståelsen att hans bror gjort något fruktansvärt:

[Yttre berättare]: Han lutar pannan mot trädstammen och trädet blir en kropp, en varelse att slå på. Kraften kommer långt inifrån, den tränger upp genom honom, letar sig ut genom knytnävarna. (s.185).

[Isaks inre monolog]: Jag hatar dig, din djävel, förstår du, förstår du det, förstår du att jag hatar dig, förstår du att du är ett monster? (s.185).

I ovanstående scen är Isak fokaliserad; vi ges händelsen både från en yttre berättare, och Isaks ”egna” inre tal – det senare skrivs i kursiv text. Vulović (2017) menar att berättarperspektiv inte endast påverkar förståelse utan också konstruerar moral.

Genom perspektivskiftet styrs läsarens sympati och tolkning: vi följer Ester från närhet till förlust, från passivitet till självreflektion. Det förskjuter ansvars begreppet från enbart lag och rätt till etik. En belysande scen av denna förskjutning är när Ester observerar Antons mor vid den mördades minnesplats:

Det är Simons ansikte i profil, han tittar upp mot himlen, blicken är lugn och allvarlig. Och nu brister något inuti Ester, nu känner hon att det sitter en tung, tung sorg i bröstet. Isaks mamma märker det, trots att hon har ögonen slutna kan hon känna vad som händer med flickan som står bredvid henne, och hon sträcker ut sin hand. Ester tar den, flätar in sina fingrar i den, håller den hårt. Så står de så en stund, och tårarna får rinna. (s. 248)

I ovanstående citat fokaliseras Ester, via den ”yttre berättaren”. Genom språket (“[...] hon sträcker ut sin hand. Ester tar den, flätar in sina fingrar i den, håller den hårt.” (s248)) illustreras den emotionella komplexiteten i och med mordet på Simon. Det är inte endast Simon som är ”offret”. Läsaren bjuds in genom språket till att vidga sitt perspektiv genom att ta del av andra karaktärers känslor och öden. Berättelsen erbjuder således läsaren flera perspektiv att ha i åtanke – berättelsen är mer komplicerad än att endast handla om laglig ”rätt eller fel”.

En annan aspekt i berättelsen som framträder är tolkningsmakt. Här träder van Dijks (2006) teori om manipulation i förgrunden som innebär makten att forma mentala modeller genom diskurs. Denna tolkningsmakt ser vi exempel på i romanen när berättelsen beskriver hur mordet och dess efterföljder beskrivs i media – vissa berättelser reproduceras, samtidigt som andra tystas formlar förståelsen av händelser. Denna form av makt handlar om vem som får definiera vad något betyder och vilka perspektiv som därmed osynliggörs. I boken reduceras våldsdådet till en rubrik.

Följaktligen flyttas ansvaret från en tydlig gärningsman till ett fält av medansvar genom berättarteknikens perspektivskiftet. Läsaren placeras inte utanför händelserna, utan inuti ett tolkningsarbete som rör sig mellan förklaring, förståelse och ifrågasättande. Romanen erbjuder läsaren att vidga sin förståelse för handlingar via berättarperspektiv. När läsaren får utökad tillgång till hur romanens karaktärer tänker, ökar det förståelsen för varför exempelvis en karaktär i boken handlar på ett visst sätt. Samtidigt ökar det läsarens möjligheter att kunna ställa sig kritisk till vissa karaktärers handlande – och fungerar då som en uppmaning om hur läsaren själv bör handla i framtiden.

Demokratiskt lärande och didaktisk potential

Romanen är skriven på ett generellt tillgängligt språk för ungdomar. Dock öppnar berättelsen för en komplexitet som har god potential för undervisning i en skolkontext. I stället för att leverera en entydig lärdom, aktiverar romanen frågor som inte enkelt låter sig besvaras: Vad innebär det att tåga? Vad är ansvar när man inte är gärningsman, men inte heller agerar? Det är detta utmanande utrymme som *När hundarna kommer* kan fungera som ett litterärt reflektionsrum (Alkestrand 2016) snarare än en levererad korrekt demokratisk levnadsmodell. Vidare är skönlitteraturens emotionella verkan här en del av dess demokratiska funktion. Esters känslomässiga reaktioner utgör inte endast stoff för analys utan en inbjudan till igenkänning och distans. Det som Felski (2008) benämner som *recognition* [igenkänning] blir här ett möjligt brofäste mellan text och läsare.

Om *När hundarna kommer* riktar blicken inåt mot relationer, tystnad och ansvar i ett samtida samhälle rör sig *Flugornas Herre* bort från det vardagliga och placerar läsaren i ett

”undantagstillstånd” där samhällets grundläggande värden satts ur spel. I följande, och avslutande, analys förflyttas perspektivet från det psykologiskt nära till det symboliskt laddade. Dock består de centrala frågorna: Vad händer när demokratin utmanas? Hur formas och förloras moralen i en grupp? Och var går gränsen mellan ordning och kaos – då som nu?

5.4 Flugornas herre

William Goldings *Flugornas herre* (1954) är en symboltät roman som skildrar en grupp pojkar som efter en flygkrasch försöker bygga ett eget samhälle på en öde ö. Det initiala försöket att etablera ordning genom regler, talarrätt och valda ledare ersätts successivt av maktkamp, skräck och våld. Romanen belyser hur demokratis skörhet sätts på prov när institutioner saknas och gruppträck tar överhanden.

För att undersöka hur våld, makt och demokratiska värden gestaltas i romanen har texten analyserats med hjälp av ett kodningsschema (se bilaga B). Kodningen har fungerat som ett verktyg för att upptäcka återkommande mönster, symboler och tematiska förskjutningar vilka sedan organiserats i tre analytiska teman vilka är (1) från ordning till maktkamp, (2) kollektivt våld och moraliskt förfall samt (3) kollaps, avhumanisering och yttre räddning. Analysen utgår från ett diskursanalytiskt och berättartekniskt perspektiv med fokus på hur språk, struktur och symbolik samverkar i romanen.

Från ordning till maktkamp

Inledningsvis organiserar pojkarna en demokratiliknande struktur där snäckan symboliserar rätten att tala och bli lyssnade till. Detta blir ett försök att upprätthålla ordning och samtal i en kaotisk och skrämmande situation. Reglerna antas gemensamt och Ralph väljs till ledare. Snäckan fungerar som en slags talmanssymbol och illustrerar tilltron till samtalets positiva makt. Dock är denna struktur sårbar eftersom den vilar på samförstånd men saknar skydd mot att ifrågasättas eller ignoreras. Snäckan – en symbol för ordning och talrätt – fungerar initialt som ett demokratiskt redskap, men förlorar snabbt sin funktion när dess symbolvärde inte längre delas. När snäckan krossas har också möjligheten för samtal brutit samman. Romanens språkliga förändring speglar detta skifte. Jargongen blir alltmer rituell och rytmisk vilket påminner om Faircloughs (1992) teori om hur språket sociala praktik förändras i takt med maktens omfördelning.

När Jack utmanar Ralphs auktoritet inleds en maktförskjutning. Jacks fokus på jakt och styrka står i kontrast mot Ralphs betoning på samarbete och långsiktighet. Maktkampen som uppstår är inte endast ett konfliktförhållande utan ett skifte i normsystem. Från samförstånd till dominans. Gruppen dras mot det mer direkta, känslolystyrda ledarskapet. Snäckan krossas symboliskt senare i romanen vilket är ett tydligt uttryck för att det demokratiska systemet har tappat sin kraft. I följande scen talar Jack med förakt om Ralphs ledarskap:

Han [Ralph] är ingen jägare. Han skulle aldrig ha skaffat oss något kött. Han är inte ordningsman i sin skola, och vi vet inte ett dugg om honom. Han bara ger order och tycker folk ska lyda utan vidare. Allt detta prat - (s 112)

Romanen visar här hur makt kan omfördelas inte genom argument utan genom att utmana normer, manipulera rädsla och byta ut symboler för legitimitet. Romanens tematik sammanfaller med Faircloughs (1992) begrepp om diskursiva praktiker där språket och dess bortträngning är en avgörande komponent i upprätthållandet eller sönderfallet av samhällsstrukturer.

Kollektivt våld och moraliskt förfall

Romanens centrala våldshandling är mordet på Simon. I ett extatiskt rus av rädsla och rytm dödas han av gruppen under en ritualliknande dans. Simon framställs inte längre som individ utan uppfattas som odjuret och avhumaniseras. Våldet gestaltas som en kollektiv handling som legitimeras genom gruppidentitet och känslor. Det moraliska omdömet försvinner när ansvar fördelas till kollektivet. Händelsen exemplifierar van Dijks (2006) resonemang om diskursiv manipulation när språk, symboler och stämningar formar vår mentala modell av vad som är rätt eller nödvändigt. Ritualens struktur med ljud, rörelse och samstämmighet gör våldet till något acceptabelt och nödvändigt. Simon står inte längre för empati och eftertanke utan blir fienden. Vidare, i denna scen kulminerar det moraliska sammanbrottet. Ingen protesterar eller ifrågasätter. Det är inte längre endast en grupp pojkar – det är en rörelse där individens värde upphört. Här visar romanen hur våld kan etableras som en ordning. En ordning där det mänskliga är underordnat det kollektiva.

Den symboliska dimensionen fördjupas ytterligare i scenen där grishuvudet på en påle talar till Simon:

'Att inbilla sig att Odjuret var någonting man kunde jaga och döda!' sade huvudet. [...] 'Men du förstod det, inte sant? Att jag är en del av er själva? Så nära, sa nära! Att det är det är på mig det beror på att ingenting tjänar nåt [sic] till? Att saker och ting är som de är?' (s140)

I denna händelse artikuleras romanens mest centrala idé, att ondskan kommer inifrån. Våld är inte bara en konsekvens av yttre hot utan en integrerad del av människans natur. Grishuvudet fungerar som en symbol, en röst som legitimerar våld, förstärker rädsla och urholkar moral. Den fungerar som det Boréus och Bergström (2017) kallar en symbolisk maktbärare – en konkretisering av de diskurser som möjliggör våldet.

Kollaps, avhumanisering och yttre räddning

Mot slutet av berättelsen har samtliga tidigare strukturer fallit samman. Ralph är inte längre en ledare utan är det jagade villebrådet. Språket som tidigare var som en skyddande mur med snäckan och samtalen har ersatts av jaktrop och ljudhärmande imitationer. Gruppen, med Jack i spetsen, jagar Ralph ”som ett djur”:

Vilt och i avsikt att döda slungade han sitt spjut mot Ralph. Spetsen slet upp huden och köttet över bröstet på Ralph men vek sedan av och föll ner i vattnet. Ralph vacklade till, inte av smärta utan i panik och stammen som nu skrek lika högt som sin hövding började komma närmare (s 160).

Dock är det inte en intern vändning som stoppar utvecklingen, utan ett yttre ingripande. En officer dyker upp som i romanen representerar vuxenvärlden och ingriper. Officerens reaktion är besvikelse över barnens uppförande vilket ger en bitter ton:

'Jag skulle ha trott', sade officern [sic.] och tänkte på det letande han hade framför sig, 'jag skulle ha trott', att en samling engelska pojkar – för ni är väl engelsmän allihop – skulle ha skött sig bättre än så – jag menar –'(s.197) .

Officerens kommentar belyser romanens ironi. Officeren förstår inte att han själv representerar en värld som liknar pojkarnas. Goldings berättelse visar att våld och hierarki inte endast är barndomens problem - de finns i det större samhällssystemet. Vuxenvärlden är sålunda inte moraliskt överlägsen, bara bättre organiserad.

Demokratiskt lärande och didaktisk potential

Flugornas herre erbjuder en stark didaktisk potential genom sin symboliska och tematiska skildring av hur makt etableras, våld legitimeras och demokratiska strukturer bryts ned. Romanen fungerar som det Alkestrand (2016) kallar ett "etiskt laboratorium", där elever ges möjlighet att bearbeta komplexa frågor om ansvar, civilturage och kollektivets påverkan in en fiktiv, men psykologiskt trovärdigt sammanhang. Den explicita kontrasten mellan demokrati genom samtal (snäckan) och rituellt våld (Simons död) synliggör på ett konkret sätt vad som står på spel när den gemensamma värdegrunden faller samman.

Romanens känslomässiga styrka aktiverar enligt Rosenblatt (1988) det transaktionella läsandet där eleven genom sina egna erfarenheter och känslor engageras i skönlitteraturens moraliska dilemman. Det gör att skönlitteraturen inte enbart förmedlar innehåll, utan inbjuder till reflektion – vilket också förstärks av Felskis (2008) syn på skönlitteraturen som en plats för chock och igenkänning; mordet på Simon är en chockerande händelse – och kan relateras till nutida elevers upplevelser av till exempel mobbning – vad kollektivt våld kan leda till.

Även språkets roll i att forma och förskjuta makt aktualiseras i romanen. Faircloughs (1992; 2001) tankar om diskursanalys kan kopplas till vår analys; berättelsens språkliga förändringar – från dialog till dominans – speglar den samhälleliga glidningen från demokrati till kaos. I scenen med grishuvudet, där ondskan talar med Simons inre röst, aktualiseras van Dijks (2006) begrepp om mental modellmanipulation – där ideologi och rädsla internaliseras genom språket.

Genom att arbeta med romanen i undervisningen ges elever möjlighet att inte bara tolka texten, utan också diskutera makt, normer och moral i relation till samhället. Det stärker deras demokratiska kompetens och ger utrymme för kritisk och etisk bearbetning – i linje med skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag.

6. Diskussion

Syftet med denna studie var att undersöka hur demokrati i relation till våld och makt gestaltas i fyra romaner som läses i högstadiet, samt att belysa den didaktiska potentialen i dessa skildringar. I avsnitten nedanför diskuteras huvudsakligen resultaten i relation till tidigare forskning och studiens frågeställningar.

6.1 Resultatdiskussion

De fyra analyserade romanerna erbjuder olika litterära miljöer men förenas av att de tematiserar våldets verkningar och demokratins förutsättningar. Våldet som gestaltas i romanerna är mångdimensionellt där det rör sig om språkligt, psykiskt, fysiskt och ideologiskt våld. I *Fula tjejer* manifesteras våldet genom digital mobbning och könsmaktsordning. I *Björnstad* står sexuellt våld och patriarkala normer i fokus. *När hundarna kommer* förskjuter fokus till ideologiska radikaliserings och moraliskt medansvar, medan *Flugornas herre* utforskar temat till en civilisationens kollaps där våldet framstår som ett grundläggande mänskligt. De fyra romanerna som analyserats i denna studie visar hur våld och makt kan gestaltas genom såväl direkta handlingar som genom tystnad, språk och social struktur.

Våld och makt – spegel och arena

Fula tjejer synliggör och bekräftar Petterssons tankar om att våld inte nödvändigtvis behöver ses som negativt i skönlitteratur (2019). Våldet kan fungera som en pådrivare för karaktärsutveckling och motstånd mot orättvisa. I romanen är det inte det fysiska våldet som dominerar, utan det språkliga och digitala. Pettersson (ibid.) menar att våld i skönlitteratur kan sättas i ett moraliskt sammanhang där läsaren tar ställning. Det skapar en möjlighet för elever att förstå hur handlingskraft kan växa fram ur orättvisa. I linje med Nilsson Tysklind (2019) fungerar romanen som en formativ kraft genom berättarperspektiv och struktur leds läsaren att förstå, sympatisera eller ifrågasätta olika karaktärer och handlingar. Läsaren får succesivt insikt i hur språkligt våld internaliseras och hur motstånd växer fram.

I *Björnstad* förskjuts fokus från ett enskilt våldsdåd till de samhälleliga strukturer och institutioner som möjliggör och upprätthåller det. Kevin våldtar Maya, men det är hockeylaget och stadens tystnad som reproducerar våldet. Den lojalitetskultur som genomsyrar det lokala samhället bidrar till att forma en berättelse där vissa röster får genomslag, medan andra marginaliseras eller misstänkliggörs. Detta ligger i linje med Petterssons (2019) syn på litterärt våld som inte bara ett individuellt moraliskt prov, utan som ett sätt att synliggöra strukturell ojämlikhet och gruppdynamikens etiska konsekvenser. Även Colantonio-Yurko, Miller och Cheveallier (2018) betonar vikten av att lyfta fram hur skönlitteraturen kan synliggöra tystnadskultur och kollektiv medverkan till våld och sexuellt våld – framför allt i efterdyningar av detta. Det kan skapa möjligheter för läsare att bearbeta och förstå komplexa maktrelationer och skapa dialog av svåra ämnen.

När hundarna kommer problematiserar våld som ett resultat av gradvis ideologisk påverkan snarare än en plötslig händelse. Antons väg in i högerextrema kretsar framställs genom subtila diskurser med blickar, rörelse, samförstånd och känslan av tillhörighet. En form av emotionell inbäddning i en social miljö där normer och språk gradvis förändras vad som framstår som rimligt och rättfärdigt. Denna skildring ligger nära Alkestrand (2016) syn på skönlitteraturen som ett ”etiskt laboratorium” där moraliska dilemman får ta plats och undersökas utan att behöva leda till färdiga svar – i stället erbjuds det möjligheter att reflektera över hur värderingar formas i det tysta, till exempel genom grupp gemenskaper. Berättelsen återges huvudsakligen

genom Esters inre perspektiv vilket ger texten ett berättartekniskt djup där moraliska gråzoner och etisk osäkerhet ställs i förgrunden. Det är just denna osäkerhet som Öhman (2015) menar gör läsning till en dialogisk process – en plats där texten inte alltid ger svar – utan erbjuder tolkningsutrymme.

Flugornas herre skiljer sig från de övriga verken genom sitt symboliska berättande. I stället för att fokusera på individuella gärningsmän, skildrar romanen hur en hel grupp gradvis förlorar kontakt med normala samhällsformer. Men frågan är: vad är det egentligen som får demokratin att falla? Är det frånvaron av vuxna eller något i pojkarnas samspel som driver utvecklingen? Snäckan som är en symbol för ordning och talrätt fungerar initialt som ett demokratiskt redskap, men förlorar snabbt sin funktion när dess symbolvärde inte längre delas. När snäckan krossas har också möjligheten för samtal brutit samman. Den språkliga och sociala förändringen i gruppen kan förstås som ett exempel på det som Pettersson (2019) beskriver som våldets funktion i skönlitteraturen: inte bara som destruktion – utan en kraft som omformar värden och relationer. Våldet får därmed en symbolisk laddning där elever genom texten kan undersöka vad som sker när normer inte längre hålls gemensamma. Almqvist (2024) menar att skönlitteratur som ”stör” inte bara speglar verkligheten utan tvingar läsaren att konfrontera sina föreställningar om vad som är rätt. I *Flugornas herre* kommer detta till uttryck i hur jargongen förändras och hur språkets roll i att strukturera samspel, makt och uteslutning blir tydlig. Dock kan frågan ställas om det verkligen endast är språk och symbolik som bär förändringen, eller finns det i berättelsens struktur ett drag av determinism [ung. föreställningen att människors handlingar och utveckling är förutbestämda snarare än fria eller öppna val]. Romanens slut där en vuxen officer ingriper bjuder in till diskussion: exempelvis är ”ordningen återställd” eller synliggör det bara vuxenvärldens brister? Således är *Flugornas herre* särskilt relevant i undervisning om demokrati. Det är inte en berättelse som erbjuder enkla moraliska svar, utan en berättelse som visar hur snabbt normer kan kollapsa och därmed väcker frågor om språkets och gruppens betydelse för möjliggörandet av demokrati.

Didaktisk potential – från representation till reflektion

Att skönlitteratur gestaltar våld och makt gör den inte automatiskt didaktiskt värdefull utan det är hur den tolkas och bearbetas som avgör dess pedagogiska styrka. Alkestrand (2016) beskriver skönlitteratur som ett ”etiskt laboratorium”, där elever kan pröva, att tänka och känna som någon annan, i en skyddad men utmanad miljö. *Fula tjejer* erbjuder här särskilt goda möjligheter till identifikation: flickornas kamp, tvivel och uppror väcker igenkänning samtidigt som berättelsen problematiserar gruppträck, normer och digital språklig maktutövning.

Samtidigt aktualiserar *Fula Tjejer* ett didaktiskt ansvar. Enayati (2023) visar i sin studie att våld kan leda till en ökning av aggressiva tankar hos elever om dessa texter inte bearbetas kritiskt. Det krävs därför ett medvetet pedagogiskt ramverk som inte enbart fokuserar på handlingens yttre händelser, utan även på de underliggande strukturerna: hur våld och makt konstrueras, vilka röster som ges plats, och vilka demokratiska alternativ som gestaltas. Utifrån Enayatis resonemang blir det centralt att samtalen i klassrummet inte fastnar i ytliga reaktioner, utan att eleverna ges möjlighet att reflektera kring våldets plats i samhället och hur motstånd kan organiseras utan att reproducera samma exkluderande logik.

Björnstad fungerar mer som en spegel för moralisk komplexitet än som en berättelse med tydliga svar. Romanens kraft ligger inte i att visa entydigt rätt eller fel, utan i att konfrontera läsaren med frågan: vad händer när ett helt samhälle vänder sig bort? I undervisningen kan detta användas för att synliggöra vilka normer, lojalitetsband och diskurser som formar våra uppfattningar om skuld, sanning och rättvisa. Almqvist (2024) betonar att skönlitteraturens funktion inte endast handlar om att bekräfta elevernas världsbild, utan att utmana den genom att lyfta det som ”skaver”. *Björnstad* erbjuder just en sådan störande funktion där läsaren uppmanas att ifrågasätta det som tas för givet – och i deras egen vardag. Detta perspektiv ligger också nära Alkestrands (2016) begrepp om skönlitteratur som ett ”etiskt frirum”, där elever tillåts närma sig moraliska dilemman med både emotionellt engagemang och kritisk distans. Genom att romanen inte erbjuder färdiga lösningar, utan snarare öppnar upp till reflektion, skapas utrymme för läsaren att utveckla sitt etiska tänkande. På liknande sätt framhåller Öhman (2015) vikten av att undervisningen stödjer meningsskapande processer där läsaren inte enbart tolkar textens innehåll, utan också relaterar det till egna erfarenheter och värderingar. Detta förstärks ytterligare av Colantonio-Yurko, Miller och Cheveallier (2018) som visar att skönlitteratur som skildrar sexuellt våld – om den används medvetet – kan bidra till att elever utvecklar sin demokratiska och etiska kompetens genom att reflektera över tystnad, skuld och motstånd i komplexa sammanhang.

Skönlitteratur som behandlar ideologiskt våld eller extremism kräver dock ett medvetet pedagogiskt ramverk. Colantonio-Yurko, Miller och Cheveallier (2018) framhåller trygga klassrum för att kunna bearbeta skönlitteratur med svåra teman. I undervisningen kan detta innebära att arbeta aktivt med att synliggöra hur ideologiska budskap kan normaliseras i ungdomskulturer. Romanen erbjuder därmed en möjlighet att diskutera demokratiska värden och det civila modet att stå emot social påverkan. Öhman (2015) utvecklar detta vidare: läsning är ej endast ett ”mottagande” utan även en källa för produktion av mening. Det är därför undervisningen måste skapa villkor för att elevernas röster ska kunna ta plats. I *När hundarna kommer* är det avgörande att låta eleverna samtala om Esters skuld och handlingsförklaring - inte för att hitta facit, utan för att pröva egna tolkningar.

Flugornas herre kan i sin symbolisk-metaforiska berättarformat upplevas som avlägsen, men just därför är den värdefull i diskussion om överförbara strukturer: hur symboler, ledarskap och rädsla skapar hierarkier. Romanens laddade symbolik – såsom snäckan eller grishuvudet – gör det möjligt att arbeta med frågor om demokrati, normer och makt. Enligt Nilsson Tysklind (2019) inbjuder skönlitteratur läsaren att inta specifika tolkningspositioner där textens struktur och symbolik styr förståelsen av karaktärer och deras handlingar. Detta medför att läsaren inte passivt tar emot innehåll utan också engageras i att tolka, värdera och reflektera över berättelsens etiska och samhällsliga dimensioner.

Dessutom belyser romanen tydligt det som van Dijk (1993; 2006) och Nilsson Tysklind (2019) diskuterar om maktstrukturer i text. Genom att följa maktens förskjutning från Ralph till Jack får läsaren insyn i hur sociala hierarkier etableras och upprätthålls. Vissa röster tystas vilket öppnar upp för diskussion hur språk och berättelser både speglar och skapar maktrelationer.

Skönlitteratur i svenskämnet – arena för demokratiska förhandlingar

Att arbeta med skönlitteratur i svenskämnet innebär inte bara att tolka texter – det är även också viktigt att tolka världen. Flertalet forskare (Boréus & Bergström; Fairclough; van Dijk) har visat att språk inte är neutralt – det skapar, upprätthåller och utmanar makt. Nilsson Tysklind (2019) betonar att litteratur formar läsaren genom de tolkningspositioner den erbjuder. Att läsa *Björnstad* eller *Fula tjejer* är därför inte bara att förstå karaktärer – det är att pröva sin egen moraliska hållning.

Jönsson och Öhman (2015) betonar att litteraturundervisningens uppdrag i en komplex samtid är att skapa meningsfulla möten mellan text och elev. Detta sker genom samtal, tolkning och reflektion – inte genom att leverera färdiga svar. Barton, Riddle och Lowien (2024) visar att litteraturundervisning med demokratisk riktning kräver texter som utmanar eleverna språkligt, tematiskt och moraliskt. Även om Barton et. als artikel resonerar kring engelskämnet inom en australisk kontext, är den relevant för denna studie; engelska är första språket i en australisk kontext – och i Sverige är det svenska – dock är det resonemanget angående demokrati och värdegrundsfrågor som är det relevanta för denna studie.

Vår studie visar sålunda att de fyra romanerna rymmer en betydande potential att fungera som didaktiska redskap för att bearbeta frågor om våld, makt, ansvar och demokratiska värden. Men denna potential blir verklig först i ett klassrum där eleverna får tolka, samtala och ifrågasätta. I sådana rum kan skönlitteraturundervisningen bli en övningsplats för demokrati – ej endast som en abstrakt princip, utan som levd erfarenhet.

Möjligheter med romanerna

De analyserade romanerna visar att våld och makt inte endast fungerar som berättande drivkrafter, utan också som ingångar till centrala värdegrundsfrågor. I alla fyra verk gestaltas konflikter där individens moral, gruppens normer och samhällets maktordningar ställs på spel – något som ger läsaren möjlighet att utforska demokratiska värden som empati, ansvar och civilturage i en fiktiv igenkännbar kontext. Detta bekräftar det Alkestrand (2016) beskriver som litteraturens funktion som ett ”etiskt laboratorium”, där elever ges möjlighet att pröva och omförhandla värderingar i en skyddad, men meningsfull form.

Samtidigt kräver skönlitteraturens potential till demokratisk fostran en medveten didaktisk inramning. Enayati (2023) visar att våldsamma skildringar i litteratur kan leda till ökade aggressiva tankar om de inte bearbetas kritiskt. Här behövs enligt Enayati ett tydligt pedagogiskt ramverk som ställer frågor inte bara om vad som händer i texten, utan också om hur våldet gestaltas och vilka alternativa, icke-våldsamma handlingsvägar som erbjuds. Detta aktualiseras särskilt i romaner som *Björnstad* och *När hundarna kommer*, där våldet är psykiskt och sexuellt laddat och moraliskt komplext.

Att våld inte endast är ett destruktivt inslag, utan också en katalysator för etisk reflektion och handlingsberedskap, belyses av Pettersson (2019). I *Fula tjejer* skildras våld i form av digital förnedring och könsbaserad utestängning – men det är genom att konfrontera denna maktordning som huvudpersonerna utvecklar civilturage och gemensamt motstånd. Petterssons syn på litteraturen som en plats för moralisk prövning stärks här av Molloy (2007), som betonar

vikten av att elever ges tolkningsutrymme och får samtala om litteraturens ideologiska och emotionella innehåll på egna villkor.

Just elevernas position och tolkningsförmåga är central i Almqvists (2011) och Barton et al.s (2013) forskning, där de framhåller att undervisningens utformning påverkar vilka röster som ges legitimitet. Om skönlitteraturläsningen styrs av lärarens tolkningar eller färdiga teman riskerar undervisningen att förlora sitt demokratiska värde. I stället bör klassrummet fungera som en plats för gemensamt meningsskapande, där elever får reflektera över både språk och innehåll. Colantonia-Yurk, Miller och Chevalier (2018) visar också att arbetet med texter som problematiserar makt och orättvisor kan bli en väg till kritisk medvetenhet, särskilt om undervisningen uppmuntrar elever att se samband mellan fiktion och dras egna erfarenheter.

Det är här van Dijks diskursteori (1993, 2006) blir betydelsefull: språk formar våra mentala modeller av verkligheten och styr vilka perspektiv som uppfattas som naturliga, trovärdiga eller avvikande. Våldets gestaltning i litteraturen – i denna studie skönlitteraturen – är därför inte neutral – genom språkliga och strukturella val påverkas läsarens förståelse av skuld, ansvar och legitimitet. När vissa karaktärer ges tolkningsföreträde och andra tystas, speglas och reproduceras samhällets maktordningar. För att utveckla elevernas demokratiska kompetens krävs därför undervisning som inte bara fokuserar på vad texterna säger, utan också *hur* de säger det – och *vem* som får säga det.

Samtidigt är det inte endast texten i sig som är ideologiskt laddad. Nilsson Tysklind (2019) visar att även svenskämnetns didaktiska traditioner bär på normativa förväntningar: vad skall eleverna lära sig av skönlitteratur, hur skall de läsa, och vilka värden skall lyftas fram? Detta ställer krav på läraren att kritiskt reflektera över sitt urval, sina frågor och det tolkningsutrymme som ges i klassrummet.

Slutligen betonar Öhman (2015) att läsning i undervisning bör betraktas som en öppen och tolkande praktik, snarare än en övning i temabestämning. För att realistisk skönlitteratur verkligen skall kunna fungera som redskap för demokratiutveckling, krävs en undervisning där elever ges möjlighet att samtala, omvärdera och pröva olika perspektiv – både egna och andras.

Sammanfattning

Diskussionen visar tydligt att samtliga analyserade romaner rymmer betydande didaktisk potential för undervisning i svenska på högstadiet. Genom berättarperspektiv och fokalisering får läsaren tillgång till karaktärernas känslor, dilemman och utveckling. Detta underlättar vad Felski (2008) kallar recognition – en igenkänning som inte bara handlar om att se sig själv i texten utan om att förstå andra. I *När hundarna kommer* får vi följa Esters skuld och passivitet inifrån vilket skapar förutsättningar för empatisk inlevelse. Denna typ av läsning kan utmana elever att tänka bortom rätt och fel och öppna för samtal om ansvar och moral.

Skönlitteraturen fungerar också som vad Almqvist (2024) benämner som en *störande funktion* där texterna utmanar eleverna föreställningar om kön, lojalitet, skuld och identitet. Genom att gestalta maktens verktyg – språk, symboler, tystnad – synliggör romanerna hur makt både utövas och ifrågasätts. Detta ger elever verktyg för att identifiera och reflektera över både egna och samhälleliga normer, i linje med Nilsson Tysklind (2019) om litteraturens diskursiva positionering av läsaren.

Flera forskare (till exempel Colantonio-Yurko et al., 2018) betonar vikten av trygga samtalsmiljöer när våldsamma eller känsliga teman diskuteras. Romanerna i denna studie innehåller starka skildringar av sexuellt och ideologiskt våld. För att dessa ska fungera som demokratifrämjande undervisning krävs ett pedagogiskt ramverk. Läraren måste kunna skapa samtalsrum där elever känner sig trygga att dela och pröva tankar.

6.2 Metoddiskussion

Denna studie bygger på en kvalitativ textanalys med diskursanalytiska inslag, där även berättarperspektiv använts som verktyg för att förstå hur makt och värderingar fördelas i skönlitterära verk. Enligt Bryman (2025) är kvalitativa metoder väl lämpade för undersökningar där syftet är att tolka och förstå meningsskapande processer snarare än att förklara eller generalisera. Det har varit centralt i vår studie att identifiera nyanser i hur våld och demokratiska värden uttrycks i skönlitteraturen, vilket motiverat det tolkande angreppssättet.

Analysen har haft en abduktivt förhållningssätt; växelverkan mellan teori och det empiriska materialet har legat till grund för hur förståelser och teman vuxit fram. Som Kvale och Brinkmann (2020) framhåller är kvalitativa tolkningar beroende av forskares närvaro, vilket förutsätter medvetenhet om den egna rollen i analysprocessen. För att hantera detta har analysen genomförts systematiskt, med stöd i ett kodningsschema och i kontinuerlig dialog med det teoretiska ramverket.

Arbetet har också inspirerats av Agnafors och Levinssons (2019) tankar där de belyser vikten av att metodval inte endast ska vara motiverad i teorier, utan också praktisk förankrad i det undersökta materialet. I vår studie har kombinationen av diskursanalys och analys av berättarperspektiv möjliggjort att både språkliga mönster, ideologiska positioneringar och berättartekniska grepp kunnat belysas, vilket bedöms ändamålsenligt i relation till syftet.

Samtidigt finns det begränsningar. Studiens analys utgår från ett kodningsschema med utgångspunkt i diskursanalytiska och berättartekniska teorier. Det har varit en styrka i att synliggöra mönster och strukturer, men innebär också vissa begränsningar. Vår studie har inte inkluderat klassrumsobservationer eller elevperspektiv, vilket hade kunnat ge ytterligare insikter i skönlitteraturens funktion i undervisningspraktiken. Tolkningarna bygger uteslutande på textmaterial, vilket gör det viktigt att vara medveten om att resultaten inte säger något om faktiska elevers reaktioner, förståelser eller läserfarenheter. Trots dessa avgränsningar bedöms metoden ha fungerat väl. Den har gett utrymme att undersöka både vad skönlitteraturen säger och hur den säger det, och hur detta kan relateras till skolans demokratiuppdrag. Den kvalitativa och tolkande ansatsen har därmed bidragit till att synliggöra skönlitteraturens didaktiska och samhällseliga potential i svenskämnet.

7. Slutsats

Denna studie visar att skönlitteratur kan fungera som en värdefull arena för att synliggöra och bearbeta frågor om våld, makt och demokratiska värden. De analyserade romanerna gestaltar

våld inte bara som fysisk handling, utan också som ideologisk påverkan, tystnadskultur och språklig kontroll. Dessa uttryck skapar möjligheter för elever att reflektera över ansvar, motstånd, gruppdynamik och etiska dilemman.

Genom att relatera dessa gestaltningar till diskursiva och berättarperspektiv strukturer framträder ett tydligt samband mellan skönlitteraturens form och dess demokratiska innehåll. Romanerna bjuder inte på färdiga svar, men de skapar tolkningsutrymmen där elever kan pröva olika perspektiv – vilket är centralt i en undervisning som syftar till att främja kritiskt tänkande, empati och värdegrundsreflektion.

Vår studies slutsats är att litteraturens didaktiska potential realiserar när texterna används i undervisningsmiljöer som uppmuntrar till tolkning, samtal och förhandling. I ett sådant klassrum blir skönlitteraturen inte bara ett ämnesinnehåll utan en övningsplats för demokrati i praktiken.

8. Reflektioner

Att genomföra denna studie har visat hur komplext och mångbottnat arbetet med skönlitteratur i svenskämnet kan vara. Det har blivit tydligt att skönlitteratur inte bara bär innehåll att tolka, utan även formar läsaren genom sina perspektiv, röster och inte minst tystnader. Arbetet har också synliggjort det ansvar som vilar på oss som lärare: att inte bara välja vilka ”böcker som helst” – utan vikten av att vi väljer skönlitteratur som skapar ett ”tolkningsrum” där våra elever får pröva, känna och tänka kritiskt och demokratiskt. Den skönlitterära texten är med andra ord inte slutpunkten - utan början på ett samtal.

9. Förslag till vidare forskning

Denna studie har analyserat fyra romaner ur ett särskilt perspektiv; hur våld och makt relateras till demokratiska värden i realistisk skönlitteratur. Det finns dock många möjliga vägar för vidare forskning. Ett område som vore intressant att utforska är elevers egna upplevelser och tolkningar av de romaner som analyserats här – exempelvis en studie där elever intervjuas eller skriver loggböcker under och efter läsningen skulle kunna fördjupa förståelsen för hur skönlitteraturens didaktiska potential realiserar i praktiken.

Ett annat intressant spår vore att jämföra realistisk skönlitteratur med fantasy och/eller dystopisk skönlitteratur för att undersöka hur olika genrer påverkar elevers demokratiska förståelse och engagemang. Alkestrands (2016) fokus på fantasy har till viss del berörts i denna studie, men inte jämförts systematiskt.

Slutligen vore det angeläget att undersöka lärares strategier för att arbeta med realistisk skönlitteratur i relation till värdegrundsfrågor. Hur väljs texter? Hur planeras samtalen? Hur balanseras didaktiska mål med etiska och språkliga? En sådan studie skulle kunna bidra med konkreta exempel på hur lärare tolkar och omsätter skolans demokratiuppdrag genom skönlitteraturläsning i klassrummet.

Referenser

Alkestrand, M., 2016. *Magiska möjligheter: Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete*. Makadam förlag.

Agnafors, M. och Levinsson, M. (2019). *Att tänka uppsats – Det vetenskapliga arbetets grundstruktur*; Malmö: Gleerups AB

Almqvist, L., 2024. *Störande litteraturundervisning: Litteratur, demokrati och värdegrundsarbete*. Ellerströms förlag.

Backman, F. (2016) *Björnstad*, Piratförlaget: Stockholm 2016.

Barton, Georgina; Riddle, Stewart; Lowien, Nathan. The last bastion of democracy: teachers' perceptions of the democratic potential of English curriculum. *English teaching: practice and critique*, 20 Nov 2024, Vol. 23, Issue 4, pages 475 – 491

Bjärbo, L, Lindbäck, J., och Ohlsson, S. (2020). *Fula Tjejer*. Lettland: Lilla Piratförlaget

Boréus och Bergström (red.) (2017). *Textens mening och makt- metodbok i samhällsvetenskaplig text – och diskursanalys 4:e upplagan*. Lund: Studentlitteratur

Borsgård, G. (2021) *Litteraturens mått – politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete* , hämtad 2025-05-01 <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1537278/FULLTEXT01.pdf>

Bryman, A. (2021) *Samhällsvetenskapliga metoder 3: upplagan*, Stockholm: Liber

Börjesson, M. och Palmblad, E. (2007). *Diskursanalys i praktiken*. Stockholm: Liber AB

Colantonio-Yurko, K.C., Miller, H. & Cheveallier, J., 2018. 'But She Didn't Scream': Teaching about sexual assault in young adult literature. *Journal of Language and Literacy Education*, 14(1), pp.1–16.

Eilard, A. och Dahl, C. (2021). *Diskursanalys med utbildningsvetenskapliga perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Enayati, J.A., 2023. *From Page to Person: Investigating the effects of reading physically violent interactions in literature on high school students' aggressive thoughts*. [online] Tillgänglig på: <https://jhss.scholasticahq.com/article/77878-from-page-to-person-investigating-the-effects-of-reading-physically-violent-interactions-in-literature-on-high-school-students-aggressive-thoughts> [Hämtad: 2025-04-21].

Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social Change*. Malden MA, USA: Blackwell Publishers

Fairclough, N. (2001) *Language and Power – 2nd ed*. Harlow, England: Longman, an imprint of Pearson Education

Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis – The critical study of language – 2nd ed*, New York: Routledge

Felski, R. (2008). *Uses of Literature*, hämtad 2025-04-25 https://indico.uni-muenster.de/event/2355/attachments/1360/2600/Rita%20Felki_Uses%20of%20Literature_Introduction.pdf

Genette, G. (1980). *Narrative Discourse – An essay in Method*. Ithaka, NY, USA: Cornell University Press

Golding, W. (1954). *Flugornas Herre*. Litauen: Albert Bonnier Förlag

Graeske, C. & Lundström, S. (2016). *Att välja texter*. Skolverket. Hämtad från: <https://larportalen.skolverket.se>

Kvale, S., och Brinkmann S. (2020), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur AB

Molloy, G. (2007). *Skolämnet svenska – en kritisk ämnesdidaktik*, Danmark: Studentlitteratur

Nilsson Tysklind E. (2019)'Makt som litteraturdidaktisk förutsättning', I Svensson, M., Nordberg, O. och Nordenstam, A. (red.) *Svenskläraryrskriften 2024 – MAKT*. Lettland: Svenskläraryrskriften och Natur & Kultur

Nilsson, Tysklind, E. (2024). *Dissent and Harmonies: On literature education, democracy and agonism*, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1902745/FULLTEXT01.pdf>, hämtad 2025-05-21

Nussbaum, M. C. (1998). *Cultivating Humanity*. Hämtad 2025-04-25 https://cdn.carleton.edu/uploads/sites/527/2021/06/Nussbaum_Cultivating_Humanity.pdf

Paltridge, B. (2022) *Discourse analysis – an introduction – 3rd ed*. New York: Bloomsbury Academic

Petterson, T., 2019. *Jag gör med dig vad jag vill: Perspektiv på våld och våldsskildringar*. Makadam förlag

Rosenblatt, L. (1988). *Writing and reading: The transactional theory*, hämtad 2025-04-25, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED292062.pdf>

Schiefauer, J. (2015). *När hundarna kommer*, Litauen: Bonnier Carlsen

Skolverket (2022), *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet – Polen*: Drukarnia WDS Sandomierz

Svensson, P. (2019). *Diskursanalys*, Lund: Studentlitteratur

van Dijk (1993), *Discourse and social cognition*, hämtad 2025-05-21, <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1993-Discourse-and-cognition-in-society.pdf>

van Dijk (2006) *Discourse and manipulation*, <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2006-Discourse-and-manipulation.pdf>

Vetenskapsrådet (2024), *God Forskningssed 2024*, hämtad 2025-05-21, <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html>

Vulović, J. (2013). *Narrativanalys*. Lund: Studentlitteratur

Öhman, A. (2015). 'Vad händer i läsningen – Litteraturundervisningen och de nya medierna', I Jönsson, M. och Öhman, A. (red.) *Litteratur och läsning – litteraturdidaktikens nya möjligheter*. Lund: Studentlitteratur

Bilaga A

Krav	Motivering
Realistisk genre	Studien avgränsar sig till realistisk litteratur. Detta i kontrast till fantasy. Vi motiverar detta av tidigare forskning vissa elever upplevt att symboliken i fantasy skapar distans snarare än delaktighet. De valda romanerna behandlar verklighetsnära situationer med relativt hög igenkänningsfaktor för elever i högstadiet.
Tematisk relevans	Texterna innehåller centrala teman kopplade till skolans värdegrundsuppdrag och demokratifostran såsom våld, gruppdynamik, moral, ansvar, motstånd, skuld, civillkurage och inkludering.
Didaktisk potential	Verken är språkligt och innehållsmässigt möjliga att använda i undervisning på högstadiet. De lämpar sig för gemensam analys, tolkning och värderingsdiskussioner vilket är viktigt för att främja demokratisk kompetens.
Förekomst i skolkontext	Romanerna har identifierats genom litteraturöversikter, samtal med verksamma lärare och tidigare undervisningsprojekt som exempelvis på skönlitteratur som används eller föreslås för undervisning i årskurs 7–9. Undersökning har genomförts där lärare blivit frågade hur ofta dessa romaner används.

Skönlitteratur	Författare	Handling
När hundarna kommer	Jessica Schiefauer	Samtida svensk ungdomsroman som problematiserar skuld, lojalitet och extremism utifrån ett verklighetsinspirerat mordfall.
Flugornas Herre	William Golding	En klassisk roman som belyser frågor om makt, civilisation, våld och moral genom ett gruppexperiment i miniatyr.
Björnstad	Fredrik Backman	En roman om tystnadskultur, kollektivets ansvar och civillkurage i en svensk småstadsmiljö.
Fula Tjejer	Bjärbo, Lindbäck och Ohlsson	En berättelse om digital mobbning, systemskap och motstånd i en svensk högstadieskola.

Bilaga B

Fula tjejer:

Händelse	Öppen kod	Fokuserad kod	Tema
Tilde, Jasmine och Eleni introduceras i skolmiljön	Social utsatthet och könsroller	Ungdomars sociala maktspel	Våld och makt i ungdomars sociala praktiker
Första Instagraminlägget.	Anonymt språkligt våld	Diskursiv våldsutövning	Våld och makt i ungdomars sociala praktiker
Skratt och spridning av kontots bilder ”man måste tåla skämt” (s.93)	Glorifiering av våld genom humor	Normalisering av mobbning	Våld och makt i ungdomars sociala praktiker
Kontot växer, flickorna blir rädda	Rädsla och isolering	Våldets påverkan på identitet	Våld och social kontroll
Kommentar från pojkar: "De förtjänar det." (s 90)	Legitimering av trakasserier	Internaliserad misogyni	Normalisering och legitimering av våld
Rektorns ”kommentar” Tildes tankar: "Vi kan inte styra nätet"- (s.90)	Ansvarsförnekelse	Institutionell passivitet	Skolans roll i maktreproduktion
Misstänksamhet bland flickorna.	Splittring av solidaritet	Maktens söndring av gemenskap	Gruppdynamik och svårigheter i solidaritet
Tildes konfrontation i klassrummet (när Tilde ”fått nog av Sebbes favorisering av pojkar”)	Bryta tystnad och civilkurage	Civilkurage	Utveckling av demokratisk kompetens
Jasmines känsla av skuld över passivitet	Inre konflikt kring ansvar	Demokratiskt ansvarstagande	Utveckling av demokratisk kompetens
Tildes misslyckade försök att få skolans stöd (Sebbes favorisering av pojkar)	Frustration över vuxenvärldens passivitet	Bristande skydd av rättigheter	Skolans roll i maktreproduktion
”Verkställande av planen” Tjejernas strategiska plan mot kontot	Strategiskt motstånd	Organiserad demokratisk handling	Demokratisk mobilisering
Reflektionen: "Vi gjorde det, fula tjejer slog tillbaka" (slutet, sista sid)	Demokratisk självreflektion	Värderingsutveckling	Demokratisk kompetens och civilkurage

Björnstad:

Händelse	Öppen kod	Fokuserad kod	Tema
Mira reflekterar över sin roll som kvinna i Björnstad	Könsroller	Social utsatthet i förhållande till kön	Makt kopplat till genus
Fatima går på sin sons första juniorlagmatch	Problematisk förhållande till klass	Social utsatthet i förhållande till klass	Makt kopplat till klass
Maya våldtas av stjärnan i hockeylaget	Sexuellt våld	Fysiskt våld, sexuellt våld, psykiskt våld	Makt kopplat till genus. Fysiskt och psykiskt våld

Orten vänder sig mot offret	Tystnadskultur, orättvisa	Psykiskt våld	Fysiskt och psykiskt våld
En del av befolkningen står på Mayas sida	Rättvisa	Demokrati	Demokrati och didaktisk potential

När hundarna kommer:

Händelse	Öppen kod	Fokuserad kod	Tema
Isak och Ester inleder sin relation	Ung kärlek i kontrast till omvärldens våld	Intimitet vs samhällsstruktur	Våld och demokratiskt sammanbrott
Anton (Isaks bror) dras in i högerextrem miljö	Ideologisk radikaliserings	Tillhörighet och våldsnormalisering	Våldets ursprung och ideologisk påverkan
Mordet på en pojke begås	Extremt våld som uttryck för kollaps	Våldets kulmen – från tanke till handling	Demokratins gränser och sammanbrott
Ester isoleras efter mordet	Inre trauma, skuld och lojalitet	Eftervåldets psykologiska konsekvenser	Demokratisk tystnad och ansvar
Massmedias beskrivning av fallet	Objektifiering av gärningsmannen	Diskursiv maktutövning via medier	Makt och berättarkontroll
Perspektivskifte mellan allvetande berättare och Ester	Perspektivets ideologiska laddning	Fokalisering som maktstruktur	Narrativ makt och tolkningsföreträde
Temporala skiften i berättelsen	Narrativ manipulation av tid	Kausalitet och ansvarskonstruktion	Moraliska strukturer i berättandet
Ingen ingriper under radikaliseringsen	Passivitet i sociala relationer	Demokratisk apati	Demokratisk fostran och ansvar
Esters reflektion över skuld och ansvar	Individen i konflikt mellan lojalitet och moral	Demokratisk självreflektion	Etiskt lärande och demokratisk kompetens

Flugornas herre:

Händelse	Öppen kod	Fokuserad kod	Tema
Snäckan används för att tala, regler upprättas	Försök till demokratiskt system	Upprätthållande av ordning	Demokratins början och bräcklighet
Ralphs ledarskap ifrågasätts av Jack	Maktkamp och splittring	Utmanande av ledarskap och normer	Gruppdynamik och maktens förändring
Simon dödas av gruppen under ritual	Kollektivt våld och avhumanisering	Våldets psykologi och ideologiska funktion	Ritualiserat våld och moraliskt förfall
Grishuvudet på påle talar till Simon	Ondskans symbolik	Inre ondskan och ideologisk laddning	Symbolisk ondskan och individens upplösning
Ralph jagas som ett djur i slutet	Total kollaps av moral	Barbariets kulmen	Fullständig kollaps och avhumanisering
Sjöofficeren ingriper och pojkarna räddas	Extern räddning från kaos	Yttre intervention som återställer ordning	Demokratisk räddning och vuxenvärldens roll

HÖGSKOLAN
I BORÅS

Besöksadress: Allégatan 1 · Postadress: 501 90 Borås · Tfn: 033-435 40 00 · E-post: registrator@hb.se · Webb: www.hb.se